

Economisch - Statistische Berichten

50^e JAARGANG - 16 JUNI 1965 - No. 2495

AMSTEL
BIER

AMSTEL BROUWERIJ N.V. AMSTERDAM

Voor onze afdeling Statistiek vragen wij een

STATISTISCH MEDEWERKER

die als eerste assistent van de Chef van deze afdeling belast wordt met de leiding bij de verzameling en groepering van allerlei statistische gegevens. Daarnaast zal ook tot zijn taak behoren het analyseren van de geproduceerde gegevens.

Eisen:

- Het bezit van het H.B.S.-B- of gelijkwaardig diploma
- het in opleiding zijn voor het examen statistisch analist
- leeftijd ca. 23 jaar.

*Sollicitatiebrieven kunnen worden gericht aan de afdeling
Personeelszaken, Mauritskade 14,
Amsterdam-O.*

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

THEODOOR GILISSEN N.V.

Bankiers

Nieuwe Doelenstraat 12-14, AMSTERDAM

zoeken een aankomend

beleggingsadviseur

voor de afdeling

PARTICULIEREN en VERMOGENSBEHEER

Voor de juiste man uitstekende vooruitzichten.

Zij die hiervoor belangstelling hebben, bij voorkeur in de leeftijd van ca. 30 jaar, kunnen zich vertrouwelijk wenden tot de Directie der bank.

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: (010) 25 29 39. Administratie: (010) 23 80 40. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam, Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Prieeldreef 1, Dilbeek.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post voor Nederland f. 36,50 (studenten f. 25) per jaar.

Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer f. 1,25.

Advertenties: Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Advertentie-tarief: f. 0,40 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,80 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit.
Adjunct Redacteur-Secretaris: M. Hart.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

20 jaren na de bevrijding in cijfers

1. BEVOLKING

	Eenheid	1938	1946	1949	1952	1955	1958	1961	1963	1964
Bevolking (gemiddelden)	mln.	8,68	9,42	9,96	10,38	10,75	11,19	11,64	11,97	12,13
Migratie-overschot	per 1.000	-15,04	40,55	-21,87	-47,68	-5,20	12,10	6,41	8,44	13,61
Levend geboren	gem. bev.	20,5	30,2	23,7	22,3	21,3	21,2	21,3	20,9	20,7
Overledenen	per 1.000	8,5	8,5	8,1	7,4	7,6	7,6	7,6	8,0	7,7
Overledenen < 1 jaar	gem. bev. per 1.000 levendgeb.	36,9	41,6	26,6	24,1	21,6	18,5	17,0	15,8	14,8

2. MACRO-ECONOMISCHE TOTALEN

	Eenheid	1938	1946	1949	1952	1955	1958	1961	1963	1964
Nationaal inkomen (netto, marktprijzen) in constante prijzen	1958 = 100	55	.	71	75	95	100	120	129	137
Idem per hoofd der bevolking	1958 = 100	71	.	80	80	99	100	116	121	127
Nationale besparingen	in pCt. van het nat. inkomen (netto, marktprijzen)	1	.	11	16	20	19	21	18	20
Netto-investeringen in vaste activa		1	.	11	9	15	14	16	16	18
Uitkeringen sociale verzekering		2	.	4	5	5	8	9	11	11

3. NIJVERHEID

	Eenheid	1938	1946	1949	1952	1955	1958	1961	1963	1964
Productie-index (excl. bouwnijverheid)	1958 = 100	47	35	59	69	89	100	126	139	151
Productie per werknemer (excl. bouwnijverheid)	1958 = 100	78	54	69	77	90	100	119	128	137
Bijdrage tot nationaal inkomen (incl. bouwnijverheid)	in pCt. (netto factorkosten)	30	33	39	38	40	41	42	41	41
Energieverbruik	1958 = 100	.	46	67	79	93	100	120	147	153

4. BUITENLANDSE HANDEL

	Eenheid	1938	1946	1949	1952	1955	1958	1961	1963	1964
Hoeveelheidsindices	uitvoer	1958 = 100	40	13	36	60	85	100	131	149
	invoer	1958 = 100	53	26	50	56	91	100	143	166
Handel met de B.L.E.U.	in pCt. van totaal	11	16	16	16	16	17	17	17	17
Handel met E.E.G.	idem	36	25	35	36	40	42	49	52	54
Aandeel van de industrie (excl. voedings- en genotmiddelen)	in pCt. van totale uitvoer	52	55	48	57	59	63	67	67	69

5. CONSUMPTIE

	Eenheid	1938	1946	1949	1952	1955	1958	1961	1963	1964
Totale consumptie	hoeveelheid	83	69	86	83	96	100	113	124	129
Voedings- en genotmiddelen	per hoofd	.	78	84	87	97	100	110	117	119
Duurzame consumptiegoederen	1958 = 100	.	42	78	69	92	100	126	148	161
Overige goederen en diensten		.	74	90	87	97	100	109	116	118

6. PRIJZEN

	Eenheid	1938	1946	1949	1952	1955	1958	1961	1963	1964
Prijsindexcijfer van het levensonderhoud, totaal (excl. verpl. soc. verzekering en loonbelasting)	1958 = 100	32	60	70	86	90	100	105	113	119
voeding		28	54	69	86	92	100	104	115	122
kleding		30	92	92	105	104	100	103	107	113
huur		54	54	54	63	77	100	115	125	132

7. VOLKSHUISVESTING

	Eenheid	1938	1946	1949	1952	1955	1958	1961	1963	1964
Woningvoorraad (per 31 december)	1.000	2.122	2.116	2.178	2.345	2.512	2.744	2.942	3.072	3.160
Aantal huishoudens (per 31 december)	1.000	1.985	2.258	2.390	2.501	2.606	2.760	2.895	2.988 a)	3.049
Gem. grootte huishoudens			3,95	4,00	3,97	3,93	3,86	3,81	3,79 a)	3,76
Voltooidte woningen	per 1.000 inw.	4,5	0,2	4,3	5,3	5,7	8,0	7,2	6,6	8,3

a) Voorlopige cijfers.

Bron: „20 jaren na de bevrijding”, statistisch herdenkingsbulletin van het C.B.S. van 3 mei 1965.

INHOUD

20 jaren na de bevrijding in cijfers	Blz. 547	bespr. door Prof. Dr. A. Heertje	Blz. 560
Inkomenspolitiek: opbouw en afbraak, door Prof. Dr. J. Pen	548	Dr. H. J. W. Klein Wassink: Het fiscale compromis, bespr. door Drs. E. van der Wolk	561
Het midden- en kleinbedrijf in de detailhandel in 1964 onder invloed van de sterke loonsverhoging, door Drs. P. M. van Nieuwenhuizen	553	Bo Casten Carlberg: De leiding van het groeiende bedrijf, bespr. door Drs. C. van der Vlies	562
Levensverzekering (binnenland) in 1964, door J. B. Booij	558	Notities:	
Boekbesprekingen:		De arbeidsmarkt	555
R. Slot: Kostenberekening en prijspolitiek,		Geld- en kapitaalmarkt, door Prof. Dr. C. D. Jongman	562

Inkomenspolitiek: opbouw en afbraak

Een nieuwe mode.

Inkomenspolitiek is iets nieuws, en het idee raakt thans sterk in de mode. Het nieuwe zit vooral in het woord, dat bijv. in de economische handboeken niet voorkomt; de oorsprong van de terminologie ligt waarschijnlijk in Engeland, in de jaren vijftig. De praktijk is natuurlijk ouder: men kan volhouden dat reeds de gilden een inkomenspolitiek hebben gevoerd en het zou mij niet verbazen als iets dergelijks bijv. ook voor het oude Egypte werd geconstateerd. Wat het in de mode raken betreft: er wordt voornamelijk over het onderwerp gepraat en geschreven. De praktische pogingen tot een beheersing of althans beïnvloeding van de inkomens zijn gering in aantal en, als men let op het succes, allerminst indrukwekkend. Er worden wel allerwegen normen aanbevolen, soms meer, soms minder officieel; „guide posts” worden opgericht (Verenigde Staten) en „guide lights” gehesen (Verenigd Koninkrijk); maar wat vooral nog ontbreekt zijn doeltreffende instrumenten.

Het enige land waar een vrij compleet instrumentarium en een tamelijk intensieve ervaring bestaat, is Nederland. In het buitenland kijken sommigen dan ook naar ons met een mengsel van ontzag en geamuseerdheid; en op internationale bijeenkomsten over het onderwerp hoort men graag Nederlanders over hun belevenissen spreken. De mening overheerst dat van ons veel te leren valt bij de opbouw van een inkomenspolitiek en soms is het auditorium verbaasd te horen dat de Nederlanders nu druk bezig zijn hun systeem, dat zij zelf toch wel eens beschouwen als een monument van de menselijke geest, af te breken.

Deze verbazing heb ik pas weer in actie gezien op een conferentie, georganiseerd door het Institut für Weltwirtschaft in Kiel. De Nederlandse deelnemer verkeerde daar in de eigenaardige positie dat hij een lange reeks van komische gebeurtenissen, vooral op het stuk van de loonpolitiek, mocht toelichten, maar hij lachte toch niet zo erg met de anderen mee. Niet zo erg hartelijk tenminste. Het was overigens een stimulerende bijeenkomst, niet slechts omdat sommige bijdragen op een hoog peil stonden — K. W. Rothschild, C. T. Saunders — maar ook omdat enkele deelnemers hardnekkig vasthielden aan opvattingen, die m.i. verouderd zijn en in ieder geval een inkomenspolitiek in de praktijk blokkeren — wat misschien ook de bedoeling is. Onderstaande aantekeningen zijn geïnspireerd door de discussie in Kiel.

Wat is een inkomenspolitiek?

Wie wil, kan het diepste wezen van de inkomenspolitiek voorstellen als een geweldig ingewikkelde zaak. Men kan bijv. beweren, dat alle maatregelen, gericht op de grootte, de ontwikkeling en de verdeling van het nationaal inkomen, eronder vallen. Dat omvat dus de budgetpolitiek, exportpolitiek, produktiviteitspolitiek, sociale verzekeringen, belastingen, noem maar op; zeer geschikt om de begripvorming meteen al in een dichte mist te drijven. Een andere inval: inkomenspolitiek = inflatiebestrijding. Dan vallen mede de maatregelen eronder die de excessieve vraag bestrijden, dus het neo-Keynesiaanse arsenaal (vooral belastingpolitiek). Ook dit is een onpraktische omschrijving, want ook zij maakt het onderwerp haast

oeverloos. Weer een andere mogelijkheid: inkomenspolitiek = beïnvloeding van de inkomensverdeling. Dan omvat zij de sociale verzekeringen, de belastingpolitiek, en nu bovendien de hele onderwijspolitiek, en dat is opnieuw te ruim. Behalve over ruime en nauwe omschrijvingen kan men nog discussiëren over de vraag of inkomenspolitiek wordt gedefinieerd met het oog op de instrumenten of op de doelstellingen.

De handigste omschrijving lijkt mij: een inkomenspolitiek is de min of meer rechtstreekse beïnvloeding, door de overheid of door collectieve organen, van de prijzen der produktiefactoren (inclusief de winstmarges). Min of meer rechtstreeks: dat slaat vooral op de beïnvloeding der winstmarges, die immers vaak de vorm aanneemt van prijspolitiek, en deze prijspolitiek zou ik bepaald wel onder de inkomenspolitiek willen rekenen ¹⁾. De huurpolitiek eveneens. De omschrijving sluit de belasting- en budgetpolitiek echter uit (het gaat ons om primaire inkomens!) maar niet de monetaire politiek, inzoverre deze een beïnvloeding van de rentevoet inhoudt. Sociale verzekeringen horen er niet bij, want daarbij gaat het om de secundaire inkomensverdeling. Onderwijs ook niet; die vorm van beïnvloeding is belangrijk, doch te weinig rechtstreeks.

De inkomenspolitiek is een middel, geen doel. Het doel is doorgaans tweeledig: inflatiebestrijding en verbetering van de inkomensverdeling, maar men kan nog wel meer doelstellingen bedenken, zoals snelle groei (en dit laatste leidt, volgens sommigen, tot een heel curieuze inkomenspolitiek, waarover nader). Onze omschrijving van het begrip is dus vrij beperkt, maar dat wil niet zeggen, dat de regeringen het instrumentarium van de inkomenspolitiek op een beperkte en geïsoleerde wijze kunnen hanteren. Integendeel; de strekking van dit artikel is, het omgekeerde aannemelijk te maken.

De actualiteit van de inkomenspolitiek.

Dat thans zoveel over de directe beïnvloeding der factorprijzen wordt gesproken komt vooral doordat gedurende de laatste vijftien jaren is gebleken, dat een neo-Keynesiaanse politiek niet is opgewassen tegen de kosteninflatie. Aanvankelijk heerste er onder de Keynesianen optimisme: door de totale vraag naar goederen en diensten te reguleren met behulp van budgettaire en monetaire maatregelen zouden wij het punt bereiken waar wel volledige werkgelegenheid, maar geen overbesteding heerst, en dan zou ook het prijspeil wel min of meer stabiel blijven. Dat laatste is tegengevallen; in de eerste plaats omdat het onmogelijk is gebleken, precies het punt te treffen waarbij de totale bestedingen kloppen met de produktiecapaciteit; in de tweede plaats wegens de onvolledige mobiliteit en homogeniteit der produktiefactoren die reeds tot knelpunten leiden, voordat elders

¹⁾ Theoretisch ook de dividendbeheersing. Dit werd aanbevolen door N. Kaldor als een noodzakelijke aanvulling voor de loonbeheersing. „A Positive Policy for Wages and Dividends”, memorandum voor de Chancellor of the Exchequer (1950), afgedrukt in „Essays on Economic Policy”, 1964, blz. 111. De moeilijkheid is, dat de aandeelhouder de niet-uitgekeerde winsten toch deelachtig wordt via de koersstijging. Ook uit een oogpunt van inflatiebestrijding lijkt prijsbeheersing te verkiezen boven dividendregulering.

de produktie haar plafond heeft bereikt; maar vooral, in de derde plaats, omdat de kosten en de prijzen zelfs bleven stijgen in jaren waarin de totale vraag eerder te klein dan te groot was.

Dit laatste verschijnsel — the New Inflation — heeft de economen en de regeringen doen omzien naar nieuwe methoden voor de globale regulering van de inkomens. Daarbij leverde de theorie van de pressiegroepen de begrippen; in het bijzonder is de opvatting van belang, dat prijzen en kosten niet muurvast bepaald zijn door vraag- en aanbodcurven of door een systeem à la Cassel, maar dat in de huidige maatschappij het oligopolie en de collectieve organen overal zekere vrijheidsgraden scheppen. Natuurlijk trok reeds vanouds de vakvereniging de aandacht, maar in de moderne zienswijzen duiken veel meer pressiegroepen op dan deze alleen. Als zij allemaal opereren in een krachtenveld dat een zekere speelruimte laat en daarbij hun eigen doeleinden nastreven, waarom zou de overheid dat dan ook niet doen? Een bewuste politiek van overheidswege is des te meer geboden, nu de kringlooptheorie ons heeft geleerd, dat prijzen en kosten worden getransformeerd in inkomens, zodat de kostenstijging van nu wordt gerechtvaardigd door een afzetstijging morgen. Dat leidt tot afwenteling, en zo ontstaan de spiralen. Vrijheidsgraden en spiralen vormen de theoretische basis voor een inkomenspolitiek.

Natuurlijk wordt het bestaan van flinke speelruimten niet door alle economen aanvaard; juist tegenwoordig komt een nieuw determinisme op (bijv. in de vorm van de Philips-curve) dat een inkomenspolitiek bij voorbaat stempelt tot een onvruchtbaar streven. In zijn strenge vorm is het economische determinisme echter vrij zeldzaam. Het wordt meestal alleen op de prijzen toegepast, en dan in de regel door ondernemers die ons proberen uit te leggen dat zij van de inflatoire prins geen kwaad weten. Merkwaardigerwijze horen wij tegenwoordig ook deterministische geluiden uit De Nederlandsche Bank opstijgen: het buitenland bepaalt ons kosten- en prijspeil. Dit argument kan gemakkelijk tot een excuus voor inflatie worden omgesmeed; het werkt het fatalisme in de hand. Toch mogen we niet aannemen dat de buitenlandse invloed ons in het geheel geen speelruimte meer zou laten om binnenlandse spiralen te onderdrukken. We hebben het althans jaren lang geprobeerd, en niet zonder succes.

De actualiteit van de inkomenspolitiek wordt uiteraard verder versterkt door de nieuwe wensen op het stuk van de inkomensverdeling. Ook op dit terrein zijn wij minder dan vroeger geneigd om de dingen op hun beloop te laten. De menigvuldige pressiegroepen dragen voortdurend bij tot de discussie doordat zij hun standpunten publiekelijk verdedigen. De inkomensverdeling is altijd onderwerp geweest van levendig gesprek en thans, bij een groeiend inkomen, is dat meer dan ooit het geval. Doch de voornameste inspiratie voor de pogingen om tot een inkomenspolitiek te komen ligt bij de wens, de hardnekkige prijsstijgingen de kop in te drukken.

Simpele en ingewikkelde normen.

Als prijsstabiliteit het enige doel was van de inkomenspolitiek zou de „richtlijn” eenvoudig zijn: de aangroei van de totale geldinkomens zou gelijk moeten zijn aan de toeneming van de gemiddelde produktiviteit. Dit is de „ruimte” in onze economie, waarbij dan nog de variaties in de ruilvoet moeten worden opgeteld, maar deze zijn van jaar op jaar gering. Als bovendien een constante categoriale verdeling wordt aanvaard houdt dit in, dat

ook de prijs van een produktiefactor ten hoogste mag stijgen met de produktiviteit van die factor. Dit is een simpele norm. Ingewikkeldheden ontstaan doordat men de prijsstabiliteit niet aanvaardt als enig doel (in Nederland willen sommigen lekker mee-infleren met het buitenland), en speciaal als men de verdeling intussen wil wijzigen. Het laatste doet zich o.a. voor bij het optrekken van bepaalde categorieën loontrekkers (in Nederland: de „denivellering” der hogere ambtenaarsalarissen — een flink stukje inflatie). Het doet zich voortdurend voor bij het streven van vele oligopolisten, de produktiviteitsaanwas geheel in eigen zak te houden door de verkoopprijs bij dalende kosten niet te verlagen — een gedragslijn die onherroepelijk tot looneisen leidt, die dan wèl in de prijs worden doorgegeven.

Pogingen om de verdeling te wijzigen zijn onophoudelijk aan de gang. Of men ze in de normen voor de inkomenspolitiek moet verwerken is kwestieus. M.i. dient men er erg mee op te passen en alleen in speciale dringende gevallen de simpele regel te doorkruisen waarbij de produktiviteitsstijging per produktiefactor doorslaggevend is voor de toelaatbare inkomensstijging²⁾. Althans, als men de inflatie wil afdempen. De reden voor dit conservatieve standpunt is van praktische aard: men krijgt anders ingewikkelde normen, met veel mitsen en maren, waar ieder het zijne in kan lezen, en die ampel gelegenheid bieden om inflatoire doeleinden na te jagen. Met andere woorden: door een inkomenspolitiek te ingewikkeld en te fijnzinnig te maken, ondergraven wij haar. De spelregels moeten simpel en hard zijn, zonder veel uitzonderingen, al was het maar omdat ze zelfs in het gunstigste geval toch nog overtreden worden. Maar dan is althans duidelijk wie ze overtreedt.

De produktiviteitsregel is hard, zowel in politiek als in calculatorisch opzicht. Neem als voorbeeld de arbeidsproduktiviteit. Er is geen econometrie voor nodig om te voorspellen wat deze grootte macro-economisch zal doen: zij zal per jaar stijgen met 3 pCt., 4 pCt. of 5 pCt. Misschien, als iemand erg loszinnig wil zijn, voorspelt hij 6 pCt., of als hij zwartgallig wil zijn, 2 pCt. Nu kan een criticus zeggen: dat is toch niet hetzelfde; 2 of 6, dat scheelt 200 pCt. Jawel, maar als wij over een langere periode de jaarlijkse loonstijging weten te houden op, zeg, 5 pCt. hebben we al veel bereikt. Het is dan nog wat aan de hoge (dus inflatoire) kant, maar de inkomenspolitiek kan functioneren. Bij explosies van 17 pCt. kan zij dat niet. Mik dus op, zeg, 4 pCt. (het gemiddelde van 2 en 6 pCt., tevens het gemiddelde van de arbeidsproduktiviteitsstijging over de afgelopen jaren, en bovendien het cijfer dat de Engelsers, na veel gerekend, hebben „gevonden”) en schrik niet te zeer als er dan, ex post, 5 pCt. of een enkele keer 6 pCt. uitkomt.

Zo'n harde norm voor de lonen heeft voorts het voordeel; dat men op die basis andere groepen, bijv. winsttrekkers, in het gareel kan trachten te brengen. Met ingewikkelde calculaties over wat er zoal wenselijk zou kunnen zijn terzake van loonstructuur, concurrentieniveau, en inkomensverdeling in het algemeen, bereikt men dat inkomensclaims als brandnetels opschieten en men staat er hulpeloos tegenover. (Ik polemiseer nu tegen de theorie van de S.-E.R. en de recente praktijk van de Stichting van de Arbeid). Met 4 pCt. als richtlijn kunnen de verantwoordelijke organen *nee* zeggen. Prijsverhogingen? *Nee*.

²⁾ Naar mijn mening is de gelijke beloning voor mannen en vrouwen zo'n urgent geval, doch dit is een subjectieve opinie.

Ziekenhuistarieven omhoog? Nee. Een c.a.o. die 8 pCt. hoger ligt dan de vorige, terwijl de produktiviteit geen bijzondere trekken vertoont? Nee. Zinloze verhoging van de huren van oude woningen? Nee. Tenminste, als die organen een werkelijke inkomenspolitiek willen. Als zij dit niet willen (te moeilijk, te onpopulair, waarom zouden we ons druk maken, leven en laten leven, het buitenland bepaalt in laatste instantie onze inflatie) — dan is er geen goud zo goed als een ingewikkelde filosofie en gecompliceerde normen en richtlijnen.

Ik zeg dit alles omdat ik in het aanbevelen of het ondernemen van pogingen tot „fijnregeling” — mislukte pogingen overigens — een der redenen zie waarom het Nederlandse systeem afbrokkelt. Niet omdat ik de macro- produktiviteitsnorm nu à outrance op alle kleinere groepen toegepast wil zien — niet op de loonvorming in alle bedrijfstakken bijv. Stijgt de arbeidsproduktiviteit bijzonder sterk in een sector, dan kan men daar met de lonen wat royaler zijn, mits men bedenkt, dat de loonstijging in andere sectoren daardoor bij het gemiddelde moet achterblijven! Dit is dan een uitzondering op de grove macro-richtlijn. De uitzondering mag echter geen regel worden. De micro-economie van de produktiviteitsmeting is daarvoor te onzeker, zoals wij nu maar al te goed weten. De zwakke pogingen om de Nederlandse loonpolitiek te decentraliseren hebben o.a. op die onzekerheidsmarges schipbreuk geleden. In de daarover ontstane teleurstelling en irritatie heeft men het kind (produktiviteitscriterium) met het badwater (methode-Roolvink) weggegooid. Wie werkelijk een anti-inflatoire inkomenspolitiek wil, moet een stevige bodem hebben om op te staan, en dat is de macro-economische produktiviteitsontwikkeling. Niet de betalingsbalans, de loon-prijsinflatie in andere landen, de rendabiliteit enz. Dat zijn allemaal excuses voor de inflatoire zonde.

Loonpolitiek solo versus algemene inkomenspolitiek.

De verleiding is groot om de inkomenspolitiek te beperken tot loonpolitiek. Wij hebben dat in Nederland niet gedaan, omdat we vanaf de jaren dertig al een pachtpolitiek hadden, sinds de oorlog een huurpolitiek en we de prijspolitiek niet hebben opgegeven. Deze laatste opent in beginsel de mogelijkheid voor een zekere winst(marge) politiek. Op verschillende gronden, geen van alle erg overtuigend, wordt echter telkens bepleit, de winsten er maar buiten te laten. Te weten: (a) prijs- en winstbeheersing lukt niet, omdat prijzen niet controleerbaar zijn; kwaliteitsverschuivingen en dergelijke versluiëren de prijsvariëaties; (b) het hoeft niet, omdat de ondernemers reeds door de marktsituatie in hun inflatoire neiging worden geremd (wie zo redeneert heeft nooit van het oligopolie gehoord, en overigens ook niet van de prijs — loon — prijs-spiraal, maar het argument wordt in ondernemerskringen veel vernomen); (c) het mag niet, omdat van de ondernemers geen gedrag kan worden gevergd dat in strijd is met de markt (van de vakbonden dan wèl?); (d) het mag vooral niet omdat winsten worden geïnvesteerd en dus goed zijn voor de groei van het reëel inkomen.

Vooraf op basis van dit laatste argument is door E. Küng³⁾ een schets gegeven van een even eigenaardige als simpele inkomenspolitiek: het loonpeil moet laag worden gehouden omdat lonen worden verbruikt, maar daartoe kan men zich beperken. Laat de winsten gerust

³⁾ Op de conferentie in Kiel. De referaten worden gepubliceerd.

opzwellen; zij dienen voor de produktievergroting van morgen. In Küngs utopia consumeren de ondernemers nauwelijks, de vakbonden aanvaarden iedere daling van het arbeidsaandeel, de arbeiders komen niet op de gedachte om te sparen, en de groei kan niet worden geremd doordat de arbeiders over te weinig inkomen beschikken om te investeren in hun kinderen. Het is het utopia van de negentiende eeuw. Het lijkt ook een beetje op Zwitserland waar de geweldige immigratie van buitenlandse arbeiders de looninflatie zonder expliciete dwang heeft uitgebannen. Het systeem werd door Küng ook wel als calvinistisch aangeprezen. Helaas lijkt het ook op Portugal en Spanje, landen zonder echte vakbonden en zonder oppositie. In Küngs utopia moet men in ieder geval de statistici afschaffen, en de vakbonden liefst eveneens. Nu, het laatste is ook bij ons wel eens bepleit.

In de realiteit van de westelijke landen moet een inkomenspolitiek meer omvatten dan een loonpolitiek alleen. Om economische redenen: ook andere inkomenscomponenten, en speciaal de winsten, kunnen het prijspeil opjutten. Maar vooral ook om institutionele, of voor wie van het woord houdt, sociaal-psychologische redenen. Door de last op de arbeiders te leggen verlaagt een regering het arbeidsaandeel; het kan in redelijkheid niet van de bonden worden verlangd dat zij daarin berusten. Maar zelfs al loopt het arbeidsaandeel niet terug (zoals in Nederland, waar het gestegen is) dan nog dreigt op den duur een loonbeheersing schipbreuk te lijden die de indruk wekt op een eenzijdig ringeloren van één produktiefactor af te sturen. Met onze loonpolitiek dreigt dit thans te gebeuren — hoewel we een huurpolitiek, pachtpolitiek en iets van een prijspolitiek hebben, en hoewel de lonen de laatste jaren aldoor inflatoir zijn verhoogd. Alleen al de voortdurende aanvallen op de rudimentaire prijspolitiek, ook in dit tijdschrift (al tien jaar lang), in Elseviers Weekblad, op werkgeversvergaderingen, vormen een praktische belemmering voor de inkomenspolitiek en daarmee voor de loonpolitiek. Idem voor wat betreft de negatieve instelling die velen ten opzichte van de huurbeheersing hebben. Dit wordt door de critici waarschijnlijk niet ingezien: als zij van geen prijsbeheersing, huurbeheersing, pachtbeheersing willen weten, maken zij tevens loonbeheersing tot een hersenschim.

Nog meer samenhangen.

Een inkomenspolitiek kan echter op nog meer manieren worden uitgehold. De „New Inflation” vormt een conflict in de meest karakteristieke zin van het woord: „the more there is of mine”, zei de hertogin in Alice in Wonderland, „the less there is of yours”. Het gedrag van de partijen bij een dergelijk conflict wordt mede bepaald door andere conflicten, die in de maatschappij aanwezig zijn. Zeer algemeen: de kromme Lorenzcurve maakt het moeilijk, redelijkheid van de lagere inkomensstrekkers te verlangen. Meer speciaal, en om bij Nederland te blijven: een meningsverschil in de commissie-Verdam over de wenselijkheid van arbeiderscommissarissen slaat terug op de mogelijkheden van een inkomenspolitiek. Idem wat betreft de ideeën der vakcentrales inzake de vermogensaanwasdeling. Idem wat betreft de „bondsfondsen” (het wóórd alleen al!). Dit zouden allemaal mooie plannen zijn, indien zij werden aanvaard door alle betrokkenen. Nu dat niet zo is zullen zij de sociale strijd en daarmee de inflatie prikkelen. En dat geldt natuurlijk ook voor de economen die beweren dat beheersing van prijzen en inkomens toch geen kans van slagen heeft: de huren moeten vrij, grondprijzen mogen

niet beheerst worden, de Phillips-curve-doemt ons tot de keuze tussen inflatie en werkloosheid enz. Met al deze taboes blokkeert men een inkomenspolitiek. Alle sociaal-economische conflicten hangen nu eenmaal samen.

Een inkomenspolitiek vergt vóór alles matiging, redelijkheid, begrip voor de spiralen die men zelf helpt veroorzaken (en niet altijd buurman de schuld geven). Men kan een dergelijk beleid alleen voeren in een land waar een communis opinio bestaat over de wenselijkheid ervan. Om een bekende formule te gebruiken: een land kan een inkomenspolitiek hebben als het dit werkelijk wil. In een land met communistische vakbonden heeft zo'n politiek geen kans, en dat sluit Frankrijk en Italië al bijna uit. In een land waar de werkgevers „anti-labouristic” zijn, lukt het ook niet (Duitsland). Wie de politieke situatie in België kent maakt zich geen illusies over een inkomenspolitiek in dat land. En als een inkomensbeleid in aanleg bestaat en grote groepen aanvaardden het niet, dan gaat het teloor. Dat staat nu bij ons te gebeuren.

Instrumenten.

Natuurlijk zijn goede bedoelingen alleen niet genoeg. Er moeten ook instrumenten en apparaten voorhanden zijn. Raden en commissies zijn in ieder land wel te maken. Zo werd in Engeland in 1962 de „National Incomes Commission” opgericht (geïnspireerd door Selwyn Lloyd) en in 1964 de „National Board for Prices and Incomes”. Een „Statement of Intent”, zoals Minister Brown in december 1964 uit het Britse bedrijfsleven heeft gewrongen, is desnoods ook in andere landen wel te versieren. Maar met de juridische machtsmiddelen is het moeilijker gesteld. Prijsmaatregelen vereisen een vorm van wetgeving die in de meeste landen (uitgezonderd: Noorwegen en Nederland) slechts als curiosum aanwezig is, en de herleving en activering van deze juridische grondslag riekt bij velen naar de ingrijperij uit de oorlogstijd. Formele loonplafonds zijn in bijna alle landen nog veel suspecter; al zou men kunnen verdedigen dat de vakbonden van de plafonds een zekere vergemakkelijking van hun positie mogen verwachten — de „wage drift” die een doorn in het vlees van de vakbond kan zijn, neemt er door af — toch zal geen buitenlandse vakbond zo iets aanvaardden. Dat kan alleen bij ons (of moet ik reeds de verleden tijd gebruiken?). Een regering moet zeer sterk staan, waarschijnlijk sterker dan de huidige Britse, om deze juridische instrumenten te scheppen. Het is in Engeland trouwens niet de bedoeling, juridische middelen te gebruiken. De Board kan weliswaar in speciale gevallen aanbevelingen doen en „parties will be expected to take any action that may be required in their respective spheres of responsibility”. Maar, zo gaat de „Statement of Intent” verder, „persuasion and the presence of public opinion will be relied upon to ensure that the findings and recommendations of the Board are accepted by the parties concerned”. Het woord „ensure” is hier hoopvol gebruikt, en zeker geen voorbeeld van de Britse kunst van het understatement. Van enige „zekerheid” is geen sprake. Werkelijke instrumenten voor een inkomensbeleid zijn in Engeland niet meer gebruikt sinds Stafford Cripps zijn loonbeleid in 1950 door de Korea-prijsstijgingen moest opgeven ⁴⁾.

Nu is het geenszins mijn bedoeling te ontkennen dat overleg in commissies, afspraken, „Seelenmassage” en de

⁴⁾ De „pay-pause” van 1961-1962 sloeg voornamelijk op de publieke sector. Daar zijn natuurlijk wel de instrumenten aanwezig, maar zij zijn niet te hanteren als overal elders de looninflatie vrolijk doorgaat.

elk aandeel

'Vereenigd

Bezit van

1894'

vormt in

feite een

deskundig

samengestelde

aandelen-

portefeuille

Dit is mogelijk, omdat 'Vereenigd Bezit' een beleggingsmaatschappij is, die de gezamenlijke inbreng van haar aandeelhouders belegt in circa 200 zorgvuldig geselecteerde fondsen. Zodoende wordt een belang verkregen bij tal van bedrijfstakken in binnen- en buitenland. Elk aandeel 'Vereenigd Bezit van 1894' verschaft U een aantrekkelijk rendement met beperking van risico.

Alle banken en commissionairs kunnen U inlichten.

**N.V. VEREENIGD
BEZIT VAN 1894**

BELEGGINGSMAATSCHAPPIJ

Westersingel 84, Rotterdam

*De voordelen van aandelenbezit
met beperking van risico*

invloed van de publieke opinie van belang zijn. Integendeel, dit alles is strikt nodig, en hoe meer men erop vertrouwen kan, hoe beter. Maar het is niet genoeg. Een inkomensbeleid kan het element van potentiële juridische dwang niet ontberen, al moet men hopen dat deze dwang slechts bij uitzondering hoeft te worden gebruikt. De stok achter de deur is nuttig om te laten zien dat het ernst is, en om te voorkomen dat groepen of individuele ondernemers uit de band springen. Dit laatste kan niet worden getolereerd omdat het cumulatieve effecten zou hebben, zowel economisch als psychologisch. Wat de lonen betreft moeten vooral de sterke, expansieve bedrijfstakken preventief in de hand worden gehouden; de verleiding is daar veel te groot om de macro-economische richtlijn uit het oog te verliezen. En dat is toch het begin van alle inflatie. De spiralen moeten zoveel mogelijk in de kiem worden gesmoord.

Ook hier geldt weer de eenvoudige waarheid, dat een inkomensbeleid moet worden gedragen door alle betrokkenen. Teveel dwang is immers onaanvaardbaar; doch anderzijds wordt dwang nodig als er groepen zijn die zich niet aan de spelregels houden. Daardoor hangt een inkomenspolitiek altijd aan de zwakste schakel in de keten: aan de kortzichtigen, die te goeder trouw de kans grijpen (en zo bij anderen „achterstanden” scheppen); en verder aan de graaiers, de matsers, de schreeuwers in de extremistische pers. Het is geen bemoedigende gedachte.

Opbouw en afbraak.

Uit het bovenstaande moge gebleken zijn dat de weg van de inkomenspolitiek bezaaid is met struikelblokken. Het hoeft ons dan ook niet te verbazen dat er in de diverse landen tot nu zo weinig van terecht is gekomen. Misschien is het een hoopgevend teken dat er in verantwoordelijke kringen, in Engeland, in Frankrijk, zelfs in Duitsland, vrij veel overeenstemming bestaat over de wenselijkheid van een inkomensbeleid, al zouden cynici kunnen opmerken dat daarbij soms sprake is van hypocrisie en praatjes voor de tribune, en al moet ieder toegeven dat deze officiële uitspraken niet inhouden, dat de verantwoordelijke mensen nu ook werkelijk de nodige instrumenten in het leven willen roepen en gebruiken. Ik zou echter toch geneigd zijn van een zekere vooruitgang te spreken, omdat men op de lange duur — en de achter ons liggende periode van de inflatiebestrijding is, in het licht van de eeuwigheid, nog slechts kort geweest — toch heil moet verwachten van de opheldering van de publieke opinie. De mensen moeten weten dat zij het zelf zijn, die de inflatie maken, en niet de burens of het mannetje in de maan. De Nederlandse vakbonden hebben hier ook wel wat aan gedaan, zij het niet genoeg. (Het woord „looninflatie” wordt in hun vocabulaire node

gemist). Er is hier nog veel ruimte voor verbetering, en die zal er op lang zicht toch wel komen. Ook de bijdrage van de internationale organen aan de menings- en besluitvorming — ik denk vooral aan de studie van de O.E.S.O. ⁵⁾ — is op den duur niet te verwaarlozen.

Daarom is het des te meer te betreuren dat in Nederland de zaak meer en meer afbrokkelt. De recente voorstellen van de vakcentrales houden in dat College en Stichting bijna geheel van hun bevoegdheden worden ontdaan en dat de loonmaxima verdwijnen. Daarmee zijn de centrale bevoegdheden op loongebied vrijwel verdampt. De kleine mogelijkheid die in deze voorstellen openblijft voor het overheidsingrijpen in de loonvorming is natuurlijk onvoldoende om de inflatie tegen te houden. Als deze voorstellen worden uitgevoerd, gaat de Nederlandse inkomenspolitiek naar de haaien. Ik twijfel er niet aan dat dit inderdaad zal gaan gebeuren; ik heb trouwens voorspeld dat het ervan komen zou ⁶⁾, namelijk op het moment dat de bevoegdheden van het College materieel aan de Stichting werden overgedragen. In weerwil van alle grootspraak en zalving der betrokkenen was het duidelijk dat dit orgaan de problemen niet aankon. Zo maakt men een systeem kapot.

Het valt overigens te vrezen dat vooral de vakbonden van het institutioneel verval van de Nederlandse inkomenspolitiek te lijden zullen hebben. Deze afbraak versterkt immers de positie dergenen, die maar één middel deugdelijk achten om de looninflatie te keren: werkloosheid. De wens naar een deflatoire politiek is levendig bij velen. In Engeland bestaat zij vooral bij T. W. Paish, van wie bekend is dat hij invloed had op de vorige regering ⁷⁾. Bij ons zegt men het niet openlijk, maar de wens leeft vooral bij degenen die vinden dat de arbeider op zijn plaats moet worden gehouden. Loon-prijzinflatie versterkt de reactionaire krachten in een samenleving, al is het gelukkig niet gezegd dat zij nu ook de overhand zullen krijgen. Een echec van de loonpolitiek zal voorts de prijspolitiek aantasten. De pachtpolitiek staat reeds onder zware druk. Met huurpolitiek alleen kan men geen inkomenspolitiek rond krijgen, en het valt trouwens niet in te zien hoe wij van de eigenaren van oude woningen inkomensoffers kunnen vragen als iedereen van de vrije markt wil gaan profiteren. Wie aldoor stenen uit een gebouw trekt moet zich niet verbazen als het omvalt. Het is geen opwekkende gedachte dat Nederland afbreekt wat andere Europese landen trachten op te bouwen. Maar er kan althans een les uit deze melancholieke geschiedenis worden getrokken: een inkomenspolitiek is, om nog eens een andere beeldspraak te gebruiken, een teer plantje. Het moet met liefde worden opgekweekt. Een land dat daartoe niet bereid is, zal het niet zien gedijen.

Groningen.

J. PEN.

(I. M.)

Beleg modern beleg in

InterUnie

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”. Postbus 617. Den Haag

⁵⁾ „Policies for Price Stability” 1962 en „Policies for Prices, Profits and Other Non-Wage Incomes” 1964. Het zijn beide produkten van de werkgroep no. 4 onder voorzitterschap van P. de Wolff.

⁶⁾ „The Strange Adventures of Dutch Wage Policy” in „British Journal of Industrial Relations”, 1963, blz. 329.

⁷⁾ Vgl. S. Brittan: „The Treasury under the Tories 1951-1964”, Pelican, 1964, blz. 294.

Adverteer in „E.-S.B.”

De invloed van de forse loonsverhoging op de bedrijfsuitkomsten in de kleine en middelgrote ondernemingen in de detailhandel is gunstiger geweest dan aanvankelijk, in het algemeen, in deze sector werd verwacht. Aan de hand van enkele thans beschikbare statistische gegevens is een stijging van de gemiddelde nettowinst per ondernemer voor de gehele detailhandel geraamd welke vrijwel gelijk is aan de stijging van de gedomzet, t.w. ca. 12 pCt.; een toeneming die eveneens vrijwel gelijk is aan die van het nationaal inkomen. Ervan uitgaande dat voor de afzonderlijke branches bij benadering ook geldt dat de gemiddelde nettowinst in 1964 eenzelfde groei vertoonde als de omzet, kan uit de grote verschillen tussen het omzetverloop in een aantal branches worden afgeleid dat de stijging van de gemiddelde nettowinsten in deze branches sterk verschillend zal zijn geweest. Voor het merendeel der branches zal deze stijging geringer zijn geweest dan die van het loonniveau.

Het midden- en kleinbedrijf in de detailhandel in 1964 onder invloed van de sterke loonsverhoging

Inleiding.

Over de gevolgen van het eind 1963 overeengekomen loonakkoord op de bedrijfsresultaten in 1964 waren de ondernemers in verschillende sectoren van het bedrijfsleven aanvankelijk somber gestemd. Dit gold vooral ook voor de ondernemers in de kleine en middelgrote bedrijven in de sector detailhandel. De hogere omzetten zouden — zo was in het algemeen de verwachting — (lang) niet voldoende compensatie bieden voor de gestegen kosten om te kunnen leiden tot een stijging van de inkomens van ongeveer gelijke omvang als de overeengekomen loonsverhogingen.

Op grond van de gerealiseerde omzetstijgingen zijn de verwachtingen in de loop van het jaar optimistischer geworden. De in 1965 verschenen jaarverslagen der grote ondernemingen, zomede de desbetreffende gegevens van het Centraal Planbureau, hebben het beeld omtrent de situatie in 1964 duidelijker gemaakt. De indruk bestaat dat, over het geheel genomen, de economische toestand in het bedrijfsleven is meegevallen, doch dit neemt niet weg dat er grote verschillen bestaan tussen de onderscheiden bedrijfstakken. Deze indruk geldt ook voor de situatie in het midden- en kleinbedrijf in de detailhandel.

Enkele relevante algemene gegevens over de economische situatie in 1964.

Het spreekt vanzelf dat er een nauw verband bestaat tussen de toeneming van het nationaal inkomen en de omzetten in de detailhandel. De stijging van het nationaal inkomen beliep, volgens gegevens van het Centraal Planbureau, 12,5 pCt. naar waarde en 5,5 pCt. naar volume. Aangezien het aandeel van de consumptieve bestedingen door gezinshuishoudingen (58,5 pCt.) vrijwel niet veranderde in vergelijking tot vorige jaren, was de stijging dezer bestedingen (ca. 12 pCt.) vrijwel gelijk aan die van het nationaal inkomen. De bestedingen, gecorrigeerd voor prijsstijging (6 pCt.), lagen 6 pCt. hoger dan in 1963. Voor de onderdelen van het consumptiepakket lag de toeneming der bestedingen verschillend, vooral de stijging naar volume.

Het officiële loonniveau — van de zgn. regelingslonen — lag in 1964 16 pCt. hoger dan in 1963. De totale loonsom steeg 20 pCt. (in 1963 en in 1962 11 pCt. en in 1961 8 pCt. t.o.v. de voorafgaande jaren).

TABEL 1.

Bestedingscategoriën	Stijging der consumptieve bestedingen van gezinshuishoudingen	
	in guldens	in volume
Voedings- en genotmiddelen . . .	12 pCt.	3 pCt.
Duurzame consumptie-goederen	18 pCt.	13 pCt.
Overige goederen en diensten	12 pCt.	5 pCt.

De betekenis van de zeer sterke loonsverhoging in 1964 voor de detailhandel en in het bijzonder voor het midden- en kleinbedrijf.

Het aanvankelijk pessimisme in de kringen van het midden- en kleinbedrijf was wel verklaarbaar. In verschillende sectoren van de dienstverlening bestaan immers geringe mogelijkheden om stijging van loonkosten te compenseren door arbeidsbesparende werkmethode in te voeren. De mogelijkheden om door verbetering van de produktiviteit de stijging van kosten op te heffen zijn hier dan ook ongunstiger dan bijv. in de industrie en in de landbouw. De dienstverlening in ruime zin zal, in het algemeen, relatief duurder worden naarmate de lonen stijgen; een verschijnsel dat zich bijv. in de Vereëigde Staten reeds vele jaren manifesteert.

De vraag rijst in welke mate in 1964 compensatie voor de gestegen kosten is gevonden door hogere omzetten en mede ten gevolge hiervan door verbetering van de produktiviteit en/of door verbetering van de brutomarges. Hierin ligt opgesloten de vraag, of een zodanige compensatie behalve een dekking van de hogere kosten nog een stijging van het ondernemersinkomen heeft toegelaten, en zo ja, of deze ongeveer gelijke tred heeft gehouden met de stijging van de lonen.

Deze vraag is nog niet concreet te beantwoorden, omdat feitelijke gegevens over de bedrijfsuitkomsten in 1964 nog niet beschikbaar zijn. Wel kan op grond van enkele statistische gegevens een globale schatting worden gemaakt van de vermoedelijke stijging van de nettowinst in de sector detailhandel als geheel. Verderop zal aan deze schatting aandacht worden besteed.

Uit deze gegevens valt voorts op te maken dat er ten deze aanzienlijke verschillen bestaan tussen de onderscheiden branches, hetgeen allerm minst bevreemding wekt. De verscheidenheid in de middenstand is immers groot, hetgeen

een wezenlijk kenmerk van deze sector is. Het is o.a. een verscheidenheid in de mogelijkheid kostenstijgingen op te vangen, die zowel te constateren valt tussen de onderscheiden branches als tussen de ondernemingen binnen elke branche.

De divergentie tussen de pessimistische beschouwingen die somtijds omtrent de middenstand worden vernomen en de vaak gehoorde opvatting van buitenstaanders dat zoveel middenstanders in (grote) welstand leven, is dan ook wel verklaarbaar. Er zijn in de middenstand nu eenmaal categorieën die achterblijven bij de algemene economische ontwikkeling, doch er zijn gelukkig ook vele levenskrachtige middenstandsbedrijven die deze ontwikkeling goed kunnen volgen; een deel daarvan kent zelfs een economische groei en een daarmee gepaard gaande ontwikkeling in het inkomen die bepaald gunstig afsteekt bij de jaarlijkse stijging van het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking.

Deze constatering krijgt voor het jaar 1964 een bijzonder accent, omdat de economische situatie, vooral ten gevolge van de sterke loonsverhogingen, scherpere scheidingslijnen heeft getrokken dan in de voorafgaande jaren het geval was. De loonsverhogingen oefenen immers hun invloed uit naar twee kanten. Enerzijds werken deze kostenverhogend, anderzijds zijn zij oorzaak van stijgende geldomzetten. Het ligt voor de hand dat er branches (of andere categorieën van ondernemingen) zijn waar de kostenverhogende factor betrekkelijk ongunstig is geweest (relatief hoog aandeel van de loonkosten in de totale kosten) en waar bovendien de gestegen koopkracht in geringe mate in hogere omzetten tot uitdrukking is gekomen. Er zijn echter andere branches waar de eerste factor een minder ongunstige uitwerking heeft gehad en waar bovendien de gestegen koopkracht een (zeer) gunstige invloed heeft uitgeoefend op de omzetten. Daartussen liggen branches of categorieën waar de gezamenlijke invloed van beide factoren een meer normale — gemiddelde — uitwerking heeft gehad.

Behalve de beide zo juist genoemde factoren (loonquote en inkomenselasticiteit) zijn er nog andere die nuances teweegbrengen. De invloed van al deze factoren is uiteraard niet beperkt tot die in het afgelopen jaar. Het zijn structurele, conjuncturele en incidentele factoren die in de loop van de laatste jaren divergenties hebben veroorzaakt, zowel tussen de branches als binnen deze branches. Zo hebben o.a. regionale verschillen (expansie- en expulsielgebieden; oude en nieuwe stadswijken), de invloed van de bedrijfsgrootte op de mogelijkheden zich bij nieuwe ontwikkelingen aan te passen en vooral ook verschillen in de kwaliteiten van de ondernemers mede hun invloed uitgeoefend.

Gunstige resp. ongunstige factoren kunnen samenvallen en dientengevolge elkaars invloed versterken. Bij een geheel van ongunstige factoren bestaat er — in de loop der jaren — een spiraalbeweging naar beneden. De betrokken bedrijven blijven relatief achter in bedrijfsgrootte en in de hoogte en in het verloop van het inkomen. Een deel dezer bedrijven valt op de duur af. Wanneer een aantal gunstige factoren samenvalt en elkaar versterkt zien wij een spiraalbeweging naar boven. De gunstige inkomens leiden tot versterking van het vermogen, hetgeen goede mogelijkheden biedt voor modernisering en uitbreiding (ten dele door het vestigen van filialen). Een deel van deze bedrijven groeit uit tot middelgrote, sommige zelfs tot grote ondernemingen. In een periode van snelle economische ontwikkelingen, zoals wij die de laatste jaren hebben gekend, wordt de afstand tussen degenen die de kansen weten te grijpen en degenen

die daartoe niet in staat zijn, steeds groter. Deze kansen liggen o.a. branchegebonden en regionaal nogal verschillend.

Een relatief ongunstig beeld vertonen de laatste jaren de middenstandsondernemingen in een deel van de levensmiddelenbranches. De inkomenselasticiteit is voor levensmiddelen, in het algemeen, betrekkelijk gering en bovendien bestaat in deze sector van de detailhandel reeds sinds vele jaren een sterke concurrentie met de grote ondernemingen en met de verbruikerscoöperaties. De relatieve vermindering van het aantal kleine en middelgrote ondernemingen t.o.v. de toenemende bevolking is hier dan ook groot te noemen. In 1964 bedroeg bijv. de vermindering van het aantal vestigingen zowel in de detailhandel in groenten en fruit als in de kruideniersbranche 3 pCt.

Na deze meer algemene beschouwing zullen wij trachten een — zij het globaal — beeld te geven van de feitelijke invloed van de forse loonsverhoging op de bedrijfsuitkomsten in 1964.

Raming van de invloed van de loonsverhoging op de bedrijfsuitkomsten in 1964.

Voor een aantal branches in de detailhandel zijn gegevens gepubliceerd door het C.B.S. over het gemiddeld fiscaal inkomen ¹⁾. Uit een vergelijking van deze gegevens met de ontwikkeling van de omzetten in de periode 1954-1962 ²⁾ kan worden afgeleid dat voor de meeste dezer branches de stijging van de gemiddelde nettowinst niet is achtergebleven bij de omzetzijging en in het algemeen zelfs wat sterker is geweest. Voor enkele branches zijn bedrijfseconomische gegevens van het E.I.M. tot 1963 beschikbaar. Deze vertonen van 1961 op 1963 hetzelfde beeld; de nettowinst (uitgedrukt in procenten van de omzet) was in 1963 gelijk of enkele tienden van procenten hoger dan in 1961.

Globaal gesproken kan daarom worden geconcludeerd, dat tot en met 1963 de nettowinst gemiddeld niet is achtergebleven bij de groei van de geldomzetten, doch evenredig dan wel wat sterker is gestegen. De *vraag* is nu of deze ontwikkeling zich *ook in 1964* — bij een sterkere loonsstijging dan in elk der voorafgaande jaren — heeft voorgedaan.

Aan de hand van de op dit moment ter beschikking staande gegevens zal een indruk worden gegeven van de globale ontwikkeling van opbrengsten, kosten en nettowinsten in 1964. De opbrengsten voor de detailhandel hangen af van de omzetten en van de brutowinstmarges. De totale detailhandelsomzet steeg in 1964 met 12 pCt. Ook bij een eventueel iets teruglopend marktaandeel van het midden- en kleinbedrijf kan worden gesteld dat de omzetzijging voor deze categorie als geheel hierbij niet veel zal zijn achtergebleven.

De verandering in de procentuele brutowinstmarge is niet bekend, doch vertoont — zoals in het verleden is gebleken — voor de totale detailhandel van jaar op jaar slechts geringe veranderingen. Er is reden om aan te nemen dat de brutomarge met ca. 0,5 pCt. van de omzet zal zijn gestegen, op grond van de door de overheid toegestane doorberekening van 5 pCt. van de loonkosten en voorts door toeneming van het aandeel artikelen van hogere kwaliteit. Het loonniveau steeg in de detailhandel met

¹⁾ C.B.S.: „Maandstatistiek van het Financiewezen”, april 1960, augustus 1962, juli 1963, februari 1965. Het fiscaal inkomen heeft betrekking op het zgn. kerninkomen, d.i. de fiscale winst die de belastingplichtige *in zijn bedrijf* heeft behaald.

²⁾ Ontleend aan gegevens van het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf (E.I.M.).

ongeveer 15 pCt., waarvan 5 pCt. in de prijzen mocht worden doorberekend. Het prijsniveau van de overige kostenposten steeg gemiddeld met 6 pCt. De stijging van het prijspeil van de totale te compenseren kosten zal, gegeven de verhouding tussen loonkosten en overige kosten, ongeveer 8 pCt. hebben bedragen.

Daarnaast moet rekening worden gehouden met hogere, absolute, kosten als gevolg van de toeneming (met 6 pCt.) van de verkochte hoeveelheden. Deze kosten zullen minder dan evenredig met deze hoeveelheden zijn gestegen. Ervan uitgaande dat het volume van de kosten met ongeveer tweederde van de stijging der verkochte hoeveelheden zal zijn toegenomen (derhalve met ca. 4 pCt. van de omzet), zal de *totale* kostenstijging ongeveer 12 pCt. (8 + 4) hebben bedragen.

Bij een stijging van de omzet van 12 pCt. kan de toeneming van de nettowinst derhalve worden geraamd op ca. 12 pCt.; een stijging die vrijwel gelijk is aan die van het nationaal inkomen. Uit vergelijking van de stijging van de nettowinsten ³⁾ met de ontwikkeling van de regelingslonen en met de loonsom per type werknemer blijkt dat voor de onderzochte detailhandelsbranches in totaal de nettowinsten in de periode 1954-1962 sterker zijn gestegen. Dit zal voor 1964 *niet* het geval zijn geweest. Immers, tegenover

³⁾ Ontleend aan de in noot 1 genoemde statistieken van het C.B.S.

DE ARBEIDSMARKT

Het maandverslag van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid over de arbeidsmarkt per ultimo mei staat in het teken van een seizoen-daling van de werkloosheid. De seizoen-werkloosheid daalde nl. tot 1.000 (april 1965: 4.000). De daling deed zich vooral voor onder het bouwvakpersoneel, landbouwpersoneel en losse arbeiders. Voorts was er een daling van de wrijvingswerkloosheid met ca. 1.000 tot 8.000.

De geregistreerde arbeidsreserve van mannen daalde van 27.167 tot 22.726. De bezetting van aanvullende werkgelegenheidsobjecten daalde met bijna 750 tot 2.229. Het aantal werklozen verminderde van 24.194 tot 20.497.

Het aantal openstaande aanvragen naar mannelijk personeel steeg van 82.755 tot 88.152. Hierbij had een getal van 3.600 betrekking op jongeren, waarbij werd geanticipeerd op het aanbod, dat in de komende maanden van de scholen zal komen. Toch was de openstaande aanvraag naar mannelijk personeel minder t.o.v. mei 1964. Dit verschil manifesteert zich in hoofdzaak in seizoengevoelige beroepsgroepen als levens- en genotmiddelen, landbouw en horeca, hetgeen hoofdzakelijk wordt toegeschreven aan het verschil in weersomstandigheden. Daarnaast veroorzaakten de moeilijke omstandigheden in de textielindustrie een geringere openstaande vraag naar textielarbeiders.

een stijging van de totale detailhandelsomzet in 1964 van 12 pCt. en een geraamde toeneming van de nettowinst van ongeveer gelijke grootte, stond een toeneming van de loonsom per type werknemer in bedrijven van 16 pCt. Voor dat jaar zal een stijging van de gemiddelde nettowinst in de kleine en middelgrote ondernemingen voor de gehele detailhandel dan ook zijn achtergebleven bij de stijging van het loonniveau in bedrijven. Dit algemene beeld geldt uiteraard niet zonder meer voor de onderscheiden branches.

Voor de afzonderlijke branches zijn over 1964 alleen gegevens over de omzetontwikkeling beschikbaar. Indien ervan wordt uitgegaan dat voor de branches *bij benadering* ook geldt dat de gemiddelde nettowinsten in 1964 eenzelfde groei vertoonden als de omzet in de desbetreffende branches, dan kan de hiernavolgende tabel omtrent de omzetontwikkeling bij bijna twintig detailhandelsbranchés resp. -subbranches een globale indicatie geven omtrent de ontwikkeling van de nettowinst in de onderscheiden branches in dat jaar.

TABEL 2.

Stijging (in procenten) van de geldomzetten in het midden- en kleinbedrijf in 1964 t.o.v. 1963 in een aantal branches in de detailhandel.

branche	pCt.
Voedingsmiddelen:	
aardappelen, groenten en fruit	7
kruideniers (bedieningszaken)	10
„ (zelfbedieningszaken)	11
melk- en zuivelproducten	11
Duurzame consumptiegoederen:	
textiel totaal	10
niet-gespecialiseerd	10
herenmode-artikelen	4
heren- en jongensconfectie	10
damesconfectie	8
kledingstoffen	12
schoeisel	8
meubelen e.d.	18
huishoudelijke artikelen	19
boekhandel	9
kantoorboekhandel	14
gouden en zilveren werken, juwelen en uurwerken	25
Genotmiddelen:	
alcoholhoudende en alcoholvrije dranken	13
tabaksfabrikaten	11
Overige branches:	
drogisten	14
parfumerieën (speciaalzaken)	18

Bron: E.I.M..

Vergelijking van de stijging van de geldomzetten met de stijging van de loonsom per werknemer in de desbetreffende bedrijven (16 pCt.) geeft het volgende beeld.

In de sector voedings- en genotmiddelen is in 1964 de omzetstijging van alle onderzochte branches in deze sector enkele procenten achtergebleven bij de loonstijging in dat jaar, zodat aangenomen mag worden dat de ontwikkeling van de bedrijfsresultaten in deze sector eveneens bij de loonstijging is achtergebleven.

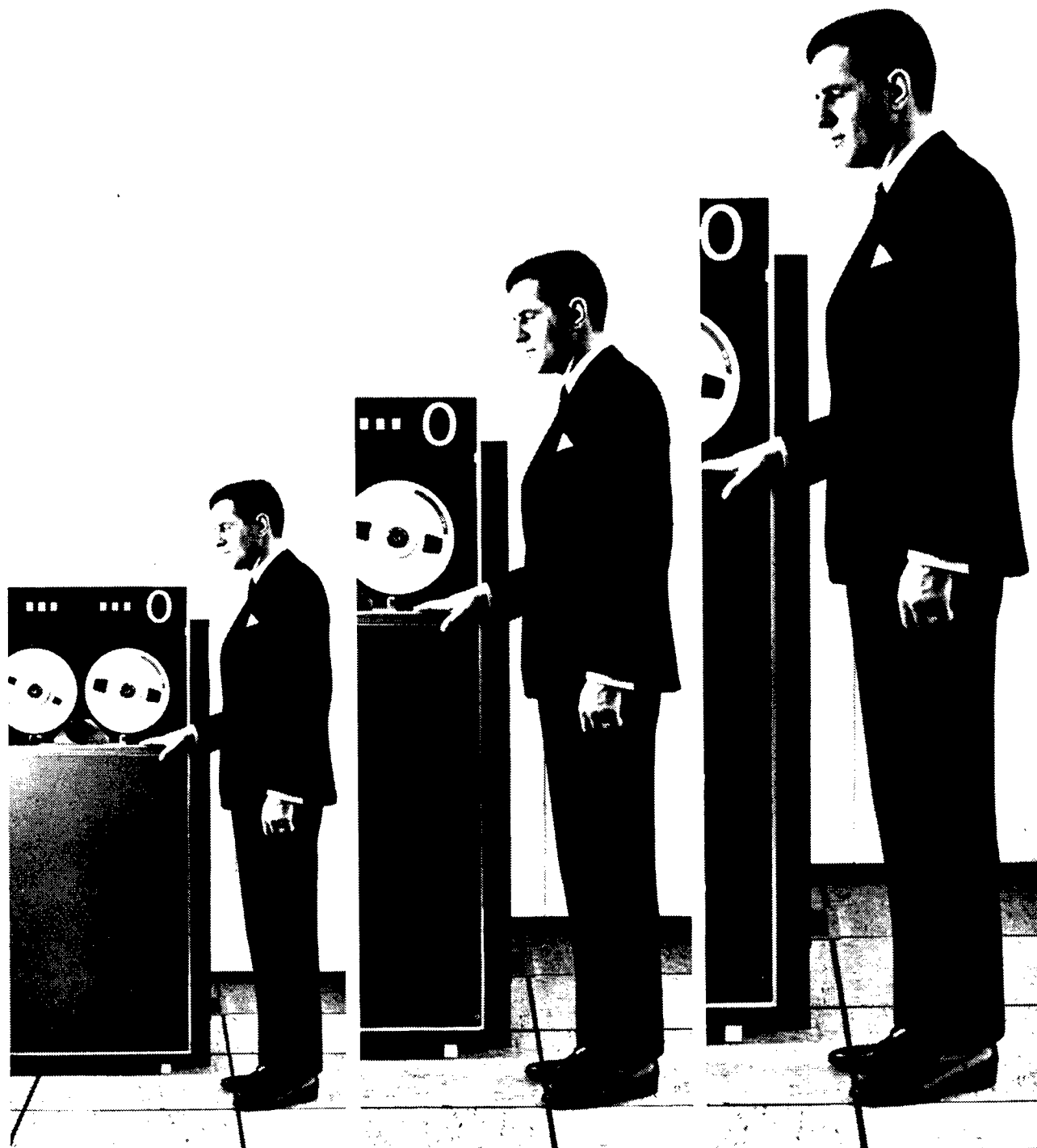
Wat de branches in de sector van de duurzame consumptiegoederen betreft, boekten in 1964 alleen de detailhandel in meubelen, de detailhandel in huishoudelijke artikelen en de detailhandel in gouden en zilveren werken, juwelen en uurwerken omzetstijgingen, welke groter waren dan de loonstijging, zodat alleen in deze branches de bedrijfsresultaten in vergelijking met de loonontwikkeling een sterkere groei te zien zullen hebben gegeven.

Dit laatste zal ook in de parfumeriebranche het geval zijn geweest.

's-Gravenhage.

Drs. P. M. VAN NIEUWENHUYZEN.

**Een nieuwe conceptie in computers:
de Honeywell SERIE 200 die met uw groei meegroeit**

Er is geen bedrijf dat met een computer begint of het zal groeien en groeien en groeien. Dan is er één probleem: zal de computer meegroeien? Honeywell heeft dit probleem voor u weten op te lossen met de SERIE 200 computers. Deze nieuwe conceptie in computers geeft u uitbreidingsmogelijkheden in alle richtingen: Dimensional Data Processing. Daarmee stelt Honeywell u letterlijk in staat uw eigen computersysteem te bouwen. U stemt uw computer af op uw behoeften van vandaag en u breidt hem uit terwijl u groeit en groeit en groeit. Hebt u interesse voor deze nieuwe conceptie, lees dan verder.

Dimensional Data Processing stelt u in staat de verwerkings- en geheugencapaciteit die uw informatieverwerking vereist, exact te kiezen. U selecteert uit een scala van mogelijkheden precies die snelheden voor geheugen en randapparatuur die optimaal aan uw doel beantwoorden. Kortom: u maakt uw systeem niet groter dan nodig is, want u kunt te allen tijde uitbreiden.

De Honeywell SERIE 200 is opgebouwd rond een vijftal centrale verwerkingseenheden en biedt de meest uitgebreide keuze in randapparatuur. Het hart van deze nieuwe conceptie wordt gevormd door de H-200, die zijn succes dankt aan zijn hoge interne snelheid met simultaneiteit van randapparatuur en zijn zeer gunstige prijsklasse. Zijn prijs/prestatieverhouding wordt door geen concurrerende computer overtroffen.

De SERIE 200 biedt alle mogelijkheden voor datatransmissie, verschillende vormen van massageheugen en wetenschappelijke toepassingen. Uitbreiding vindt plaats door toevoeging van kleine elementen die uw 200 systeem altijd 'op maat' houden. De SERIE 200 is de enige serie die beschikt over 'software', welke reeds in honderden installaties beproefd is.

Deze 'software' dimensie omvat assemblers, een COBOL compiler voor commerciële toepassingen en een FORTRAN compiler voor wetenschappelijke toepassingen. Voorts een 'operating system', een volledige serie van in- en uitvoerroutines, programma's die van Honeywell's supersnelle sorteertechnieken gebruik maken, subroutines voor standaard mathematische bewerkingen zoals worteltrekken en drijvende komma, routines voor het simuleren van ponskaartbewerkingen en voor het genereren van programma's.

Volledige comptabiliteit van programma's binnen de gehele SERIE 200 verschaft u zekerheid dat uw kostbare investering in programmeringskosten is veilig gesteld. Bovendien kunnen, met Honeywell's exclusieve 'Liberator', bestaande programma's van concurrerende computers zonder herprogramming of hertraining van personeel op de Honeywell computers gebruikt worden.

En achter de SERIE 200 staat de service en systeemreputatie van het wereldconcern Honeywell met zijn groot aantal computerinstallaties over de gehele wereld.

120 Deze verwerkingseenheid is de kleinste uit de SERIE 200. Dit 'intern geprogrammeerde' magneetbandstelsel is in zijn categorie het laagst in prijs. Het is sneller dan vele grotere systemen. De cyclustijd bedraagt 3 microseconden per teken en de geheugencapaciteit reikt van 2.048 tot 32.768 posities. De 120 is ideaal voor bedrijven die van meet af aan op échte 'data processing' met onbeperkte groei mogelijkheden

willen overgaan. De koopprijs van een 120 kaartsysteem ligt nog onder f 300.000,- en van een volledig tapesysteem onder f 500.000,-.

200 Vijftien maanden geleden vond in Amerika de introductie van de 200 plaats. Dit betekende op slag de technische veroudering van duizenden computers. Inmiddels zijn er van de Honeywell 200 al meer dan 300 afgeleverd terwijl nog enige honderden in bestelling zijn. De 200 kan gelijktijdig lezen, schrijven, drukken, ponsen en rekenen. Zijn prestaties zijn indrukwekkender dan die van duurdere concurrerende systemen. De cyclustijd is 2 microseconden per teken en de geheugencapaciteit reikt tot 65.536 posities.

1200 De 1200 is door zijn hogere snelheid en grotere capaciteit bijzonder geschikt als 'management information' of 'real time' systeem. Speciaal in die sectoren van uw bedrijf, waar de computer zichzelf betaalt, zoals in productie- en voorraadcontrole, is de 1200 het aangewezen systeem. Het is zowel voor commerciële als wetenschappelijke toepassingen geschikt. Cyclustijd is 1.5 microseconde per teken en het geheugen kan tot 131.072 posities worden uitgebreid.

2200 De 2200 is gecreëerd voor massale informatieverwerking, waarbij de grootste efficiency per geïnvesteerde gulden een eis is. Simultaan met het rekenen kunnen acht periferiebewerkingen worden uitgevoerd. De cyclustijd is 1 microseconde en de geheugencapaciteit reikt tot 262.144 posities. Zijn snelheid en prestaties maken de 2200 een aantrekkelijk uitgangspunt voor gecombineerde commerciële en wetenschappelijke toepassingen of voor 'real time' toepassingen.

4200 De 4200 is het zware geschut van de SERIE 200. Met een snelheid van 188 nanoseconden per teken en een geheugencapaciteit tot 524.288 posities, is de 4200 een der meest fascinerende data processing systemen van onze tijd. Gelijktijdig met rekenen vinden 16 invoer/uitvoerbewerkingen plaats. Tweehonderdzesenvijftig periferie-eenheden kunnen worden aangesloten.

Deze nieuwe conceptie in computers is werkelijkheid. In Amsterdam. Bij Honeywell kunt u vandaag, morgen, overmorgen of wanneer u maar wilt de '200' in vol bedrijf zien. Bel voor het bijwonen van een demonstratie of voor inlichtingen Honeywell Electronic Data Processing, Wibautstraat 6-12 te Amsterdam, tel. (020) - 94 03 33.

P.S. Binnen enkele maanden worden de eerste SERIE 200 computers reeds geïnstalleerd bij Nederlandse bedrijven die op Honeywell overschakelen.

Honeywell

ELECTRONIC DATA PROCESSING

Levensverzekering (binnenland) in 1964

Blijkens door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde cijfers betreffende de in het jaar 1964 tot stand gekomen nieuwe verzekeringen, is het afgelopen jaar voor het levensverzekeringbedrijf opnieuw een periode van krachtige groei geweest. Het expansietempo was in 1964 aanzienlijk hoger dan in het jaar daarvoor. Voor het eerst in de geschiedenis van het levensverzekeringwezen is de productie aan nieuwe verzekeringen tot boven de f. 10 mrd. uitgekomen. Bij de gezamenlijke binnen- en buitenlandse maatschappijen is namelijk door onze bevolking, naar een voorlopige becijfering aantoont, voor een bedrag van f. 10,4 mrd. aan nieuwe verzekeringen afgesloten, verdeeld over de drie hoofdbranches kapitaal-, rente- en volksverzekering. Dit betekent dat er vergeleken met een jaar eerder, toen de op C.B.S.-opgaven gebaseerde productie een bedrag van f. 8,2 mrd. aanwees, in 1964 een productiesurplus is geboekt van f. 2,2 mrd., hetgeen correspondeert met een groeipercentage van bijna 27 (tegen 11,4 pCt. vorig jaar).

Tot deze verrassend grote vooruitgang heeft de in het begin van het jaar doorgevoerde algemene loonronde bijgedragen, welke geleid heeft tot aanpassing van de bij het levensverzekeringbedrijf ondergebrachte pensioenregelingen aan het hogere loonpeil, terwijl voorts door de stijging van de inkomens binnen het gezinsbudget meer ruimte is ontstaan tot sparen, o.m. in de vorm van levensverzekering-polissen. Een bij de nieuwe Wet op de Inkomstenbelasting geannonceerde wijziging ten ongunste van de fiscale behandeling van na 1 juli tot stand gekomen kapitaalverzekeringen met lijfrenteclausule bij annulering van deze clausule heeft omstreeks het midden van het jaar de aanwas van nieuwe verzekeringen in sterke mate in de hand gewerkt. Volgens de nieuwe Wet op de Inkomstenbelasting zal bij herroeping van de lijfrenteclausule de verschuldigde inkomstenbelasting niet meer worden berekend naar het gematigde tarief van art. 48 van het Besluit op de Inkomstenbelasting maar naar het gewone progressieve tarief. Slechts voor verzekeringen met lijfrenteclausule die van vóór 1 juli 1964 dateren, blijft de oude, d.i. gunstiger, regeling gelden.

Uit de resultaten die het particuliere levensverzekeringbedrijf heeft behaald, valt af te leiden dat de in 1964 plaatsgevonden verhoging van de A.O.W.- en A.W.W.-pensioenen tot een sociaal minimum, de animo tot het treffen van individuele voorzieningen om de eigen inkomenspositie en die van het gezin op niveau te houden, niet heeft doen luwen. Overigens is de groei van de levensverzekering mede bevorderd door het feit dat bij het verstrekken van hypothecaire en andere geldleningen vaak als additionele zekerheid resp. tegenprestatie het sluiten van polissen van levensverzekering bij de geldgevende maatschappij wordt bedongen.

Productie-ontwikkeling.

In alle maanden is in 1964 een hogere productie bereikt dan in de overeenkomstige perioden een jaar eerder.

Gemiddeld werd per maand vóór een bedrag van f. 867 mln. aan nieuwe verzekeringen afgesloten tegen f. 684 mln. in 1963, wat neerkomt op een stijging van f. 183 mln. Voor de maanden juni, juli en december staat een productie genoteerd die boven het algemeen maandgemiddelde ligt.

TABEL I. *Productiebeloop 1963-1964 a)*

(in miljoenen guldens)

BINNENLAND

Periode	1963	1964	toeneming t.o.v. 1963
januari	490	578	88
februari	539	719	180
maart	579	727	148
1e kwartaal	1.608	2.024	416
april	650	843	193
mei	599	705	106
juni	545	883	338
2e kwartaal	1.794	2.431	637
juli	622	917	295
augustus	578	795	217
september	576	766	190
3e kwartaal	1.776	2.478	702
oktober	665	787	122
november	664	848	184
december	1.696	1.840	144 b)
4e kwartaal	3.025	3.475	450
Jaartotaal	8.203	10.408	2.205

a) Bron: Productiestatistiek C.B.S.; uitsluitend binnenland.
b) Getaxeerd.

Zoals de cijfers in tabel 1 laten zien is in elk van de eerste drie kwartalen de productie tot boven de f. 2 mrd. gestegen. In de laatste driemaandelijke periode van het jaar 1964 is zij zelfs op rond f. 3,5 mrd. gekomen. In het tweede en derde kwartaal lag de productie dicht in de buurt van de f. 2,5 mrd. Van de totale productie kwam 20 pCt. in het eerste, 23 pCt. in het tweede, 24 pCt. in het derde en ten slotte wederom 23 pCt. in het laatste kwartaal tot stand.

Het hoofdbestanddeel van de productie wordt gevormd door de renteverzekeringen. Tot deze categorie behoren behalve aan kapitaalpolissen gekoppelde verzekeringen (ideaal-, gezins- en opvoedingsrenten) ook pensioenverzekeringen (oudedags-, weduwen- en wezenpensioen) alsmede dadelijk ingaande lijfrenten. Een belangrijk gedeelte van de pensioenverzekeringen bestaat uit op collectieve basis tot stand gekomen personeelsverzekeringen. In de totale productie-binnenland 1964 van f. 10.408 mln. participeerde de renteverzekering met f. 5.223 mln. of 50,2 pCt., d.i. iets meer dan in 1963 toen van de productie 49,4 pCt. op rekening van de renteverzekering kwam. Het aandeel van de kapitaalverzekering in de totale productie bedroeg f. 4.800 mln. of 46,1 pCt. tegen vorig jaar 47 pCt. Bij de volksverzekering maakte de productie met f. 385 mln. 3,7 pCt. (v.j. 3,6 pCt.) van het totaal uit.

(I. M.)

N.V. SLAVENBURG'S BANK

Tabel 2 geeft een overzicht van de productie per branche over de jaren 1963 en 1964.

TABEL 2. *Productie per branche a)*

Branche	1963	1964	Surplus 1964 t.o.v. 1963	1963	1964
	(in miljoenen gulden)			(in procenten v/h totaal)	
Kapitaalverzekeringen ... Renteverzekeringen (gekapitaliseerd door vermenigvuldiging met 10)	3.851	4.800	949	47,0	46,1
Volksverzekeringen	4.054 298	5.223 385	1.169 87	49,4 3,6	50,2 3,7
Totaal	8.203	10.408 b)	2.205	100,0	100,0

a) Bron: Produktiestatistiek C.B.S.; uitsluitend binnenland.
b) Getaxeerd.

Premiën en koopsommen.

Als gevolg van de sterk verhoogde belangstelling voor het verhogen van bestaande en het sluiten van nieuwe polissen is het via het levensverzekeringbedrijf gespaarde bedrag opnieuw toegenomen. Er is in 1964 bijna 11 pCt. meer in de vorm van premiebetalingen en koopsomstoringen bij het levensverzekeringbedrijf gespaard dan in het jaar daarvoor. De totale premie-ontvangst bedroeg in 1964 f. 1.348,5 mln. tegen f. 1.215,2 mln. in 1963. Ongeveer 45 pCt. van de premie-ontvangst heeft naar schatting betrekking op collectieve verzekeringen, terwijl ca. 15 pCt. koopsomstoringen betreft.

In het eerste kwartaal was de premie-ontvangst het grootst, zoals uit tabel 3 blijkt.

TABEL 3. *Premie-inkomen 1963/1964 a)*
(in miljoenen gulden)

	1963	1964
1e kwartaal	390,0	433,0
2e kwartaal	227,2	262,2
3e kwartaal	249,6	265,9
4e kwartaal	348,4	387,4
Totaal	1.215,2	1.348,5

a) Bron: „De Telstrook”, kwartaaloverzicht Voorlichtingscommissie uit het Levensverzekeringbedrijf.

Uitkeringen.

De maatschappijen keerden aan de daarop recht-hebbenden in 1964 een bedrag van f. 399 mln. uit. Uitkeringen die het karakter van een periodiek inkomen dragen (pensioenen en renten) vormden het hoofdbestand-deel. Zij maken 44 pCt. van het totaal uit. Daarna volgen de op de afloopdata van expirerende polissen verrichte uitbetalingen (37,8 pCt.). De derde categorie van uitkeringen betreft betalingen wegens overlijden van verzekerden (18,2 pCt.).

TABEL 4.

Uitkeringen aan polishouders en begunstigen a)

Uitkeringen	1963		1964	
	in mln. gulden	in pCt.	in mln. gulden	in pCt.
wegens overlijden	65,8	17,3	72,5	18,2
wegens afloop	154,1	40,4	150,8	37,8
sub-totaal	219,9	57,7	223,3	56,0
rente-verzekeringen	160,9	42,3	175,7	44,0
Totaal	380,8	100	399	100

a) Bron: „De Telstrook”, kwartaaloverzicht Voorlichtingscommissie uit het Levensverzekeringbedrijf.

Ofschoon aan het afsluiten van een levensverzekering de voorwaarde verbonden is dat betrokkenen een goede gezondheid moeten genieten en de maatschappijen de gewoonte hebben zich eerst daarvan te overtuigen, hetzij door het doen instellen van een geneeskundig onderzoek, hetzij door de kandidaat-verzekerde een aantal vragen betreffende zijn gezondheidstoestand ter beantwoording voor te leggen, zijn er in 1964 toch 3.546 polissen door overlijden tot uitkering gekomen, die op het moment van overlijden nog geen 2 jaar bestonden. Op deze polissen incasseerden de maatschappijen f. 675.072 aan premieën. Zij moeten echter bijna het zestienvoudige of f. 10,5 mln. uitkeren.

TABEL 5.

Door overlijden binnen 2 jaar vervallen polissen

Jaar	Aantal polissen	Premie-ontvangst in gulden	Uitkeringen	
			in gulden	in veelvoud van de premie-ontvangst
1960	3.914	476.891	5.718.593	12,0
1961	3.464	449.973	5.805.377	12,9
1962	3.569	561.070	8.078.416	14,4
1963	3.427	610.779	7.905.116	12,9
1964	3.546	675.072	10.478.221	15,5

Beleggingen.

De groeiende behoefte aan voorzieningen ter financiële verzorging van het gezin en van de oudedag impliceert voor de levensverzekeringmaatschappijen ook op het gebied van de beleggingen een uitbreiding van zaken. Doordat de meeste levensverzekeringpolissen niet alleen risico-dekking verschaffen, maar tevens een vorm van sparen op lange termijn inhouden, moet een deel van het premiebedrag dat jaarlijks voor deze verzekeringen wordt betaald, als spaargeld worden beschouwd.

Het totale bedrag dat het levensverzekeringbedrijf belegd heeft en dat eind 1964 een omvang had van f. 11,8 mrd., kan dan ook voor het grootste deel als het gezamenlijke spaartegoed van de verzekerden worden gezien. Het is te vergelijken met het spaartegoed bij de spaar- en handelsbanken, dat op hetzelfde moment f. 18,1 mrd. bedroeg, waaruit blijkt dat het levensverzekeringbedrijf ook als spaarinstelling een belangrijke plaats inneemt.

De beleggingen van de levensverzekeringmaatschappijen zijn in 1964 met ruim f. 900 mln. uitgebreid. De uitbreiding heeft zich voorgedaan in de sector van het onroerend goed (stijging f. 158 mln.), bij de hypotheaire geldleningen (stijging f. 408 mln.) en bij de onderhandse leningen aan overheid en bedrijfsleven (stijging f. 413 mln.). Enkele andere beleggingsobjecten laten een kleine daling zien, zc-als effecten, inschrijvingen grootboek en schuldregisters en de polisbeleningen.

Ondanks de toename van de onderhandse leningen, die van f. 5,3 mrd. op f. 5,7 mrd. kwamen, is deze beleggingspost, uitgedrukt in een percentage van het totaal der beleggingen, gedaald en wel van 48,4 pCt. naar 48,1 pCt. van het totaal.

In onroerend goed zoals woningen, winkels, kantoorgebouwen en boerderijen was rechtstreeks belegd ruim f. 996 mln. of 8,4 pCt. van het beleggingstotaal. Via het verstrekken van hypotheeken was het levensverzekeringbedrijf bij de bouw en aankoop van onroerend goed betrokken tot een bedrag van ruim f. 3,2 mrd. of 27,6 pCt. van het totaal. Bovendien heeft meer dan de helft van de aan de overheid verstrekte leningen betrekking op de financiering van de woningbouw.

Opmerkelijk is de voortgezette daling van het door ver-

zekerden op onderpand van hun polissen geleende bedrag. Dit bedrag daalde in enkele jaren met f. 3,1 mln., namelijk van f. 86,9 mln. eind 1962 tot f. 83,8 mln. eind 1964.

Het beleggingspatroon is weergegeven in tabel 6.

TABEL 6. *Belegd kapitaal a)*

Beleggingssoort	31 dec. 1963		31 dec. 1964	
	in mln. guldens	in pCt.	in mln. guldens	in pCt.
Vaste eigendommen	838,2	7,7	996,0	8,4
Hypotheek.....	2.857,4	26,1	3.265,3	27,6
Effecten	892,2	8,2	891,2	7,5
Leningen op schuldbekentenis	5.288,9	48,4	5.701,5	48,1
Inschr. grootboeken en schuldregister	650,3	5,9	595,7	5,0
Polisbeleningen	84,4	0,8	83,8	0,7
Overige beleggingen	315,6	2,9	320,8	2,7
Totaal.....	10.927,0	100	11.854,3	100

a) Bron: „De Telstrook”, kwartaaloverzicht Voorlichtingscommissie uit het Levensverzekeringbedrijf.

Samenvattend kan op grond van bovenstaande ontwikkelingscijfers worden geconstateerd, dat de levensverzekering in 1964 wederom en ditmaal zelfs in belangrijke mate, terreinwinst heeft geboekt. Zowel de verzorgings- als de kapitaalverstrekking van het levensverzekeringbedrijf heeft opnieuw aan betekenis gewonnen. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat bij aanhoudende gunstige economische omstandigheden het thans lopende jaar daarvan een voortzetting te zien zal geven. Temeer waar de voor het eerst voor het jaar 1965 van toepassing zijnde nieuwe fiscale faciliteiten, o.m. verhoging van de premieaftrek voor lijfrenten en kapitaalverzekeringen met fiscale lijfrenteclausule tot f. 5.000, belastingvrije uitkeringen op tegen periodieke premie tot stand gekomen kapitaalverzekeringen, verruiming van de voor de vermogensbelasting geldende vrijstellingen en nog enkele andere verbeterde fiscale voordelen, op de groei van de levensverzekering bevruchtend kunnen werken.

Rotterdam.

J. B. BOOIJ.

BOEKBESPREKINGEN

R. Slot: Kostenberekening en prijspolitiek. Uitg. H. E. Stenfert Kroese, Leiden 1965, 30 blz., f. 2,50.

Vanuit de gezichtshoek van de bedrijfseconomie vormt deze publikatie van Slot de reeds jarenlang noodzakelijke aanvulling op de traditionele Nederlandse bedrijfseconomische geschriften. Star werd vastgehouden aan een behandeling van de problemen van het bedrijf onafhankelijk van het gebeuren op de markten. Een verband tussen kostprijs en prijsbeleid werd zelfs categorisch ontkennd, hetgeen thans in sommige universitaire en semi-universitaire centra nog zo schijnt te zijn. Voor de praktijk is door deze omstandigheid de bedrijfseconomie onvruchtbaar, omdat ook de accountants tamelijk hardnekkig vasthouden aan omstreeks 1920 geformuleerde dogma's.

Vanuit de gezichtshoek van de algemene economie is het geschrift van Slot, dat niet onafhankelijk van zijn proefschrift over de Direct Costing tot stand kwam, de noodzakelijke, meer op de praktijk gerichte, uitwerking van de samenhangen die in die sector van de economie reeds lang gemeengoed zijn. Daarom is het boekje van Slot voor de praktijk van groot belang en een goed uit-

gangspunt voor een modernisering van de bedrijfseconomie.

Na enkele inleidende opmerkingen wordt duidelijk gemaakt dat de doelstelling van de onderneming zowel het verloop van de planning als de te volgen prijspolitiek bepaalt. Over de doelstelling van de onderneming maakt Slot enkele behartenswaardige opmerkingen, waarna hij opteert voor het maximeren van de winst op lange termijn. Hierop volgt een globale, maar voor het doel geschikte, schets van de opvattingen, die over de prijspolitiek van de onderneming leven in de moderne prijs-theorie. Er blijkt uit dat de „marginale analyse uit de jaren dertig is uitgebouwd tot een theorie waarin ook de lange-termijnaspecten van het ondernemersgedrag op de afzetmarkt een plaats hebben gekregen...”. Het is een goede gedachte van Slot geweest ook aandacht te schenken aan empirisch onderzoek inzake de prijspolitiek van de onderneming.

De essentiële onderdelen van het betoog van Slot betreffen de beschouwingen over de betekenis van de kostenberekening voor de prijspolitiek en de bespreking van de opmerkingen van Nederlandse auteurs over dit onderwerp. Uit de fijnzinnige algemene behandeling trekt Slot de conclusie dat „... de integrale kostprijsberekening in vele gevallen een hulpmiddel kan zijn voor de prijspolitiek op korte termijn, daar zij een essentiële bijdrage kan leveren voor de vaststelling van de kwantitatieve betekenis der lange-termijnaspecten daarvan. Als instrument voor de bepaling van de prijs- en hoeveelheidscombinatie die op korte termijn gezien de meeste winst geeft, is zij doorgaans weinig of niet bruikbaar. De variabele kostencalculatie is daarvoor veel meer het aangewezen hulpmiddel”.

Bij de bespreking van de Nederlandse literatuur zet Slot zich vooral af tegen Van der Schroeff, die in het geval van de normale (blijvende) produktie blijft vasthouden aan de integrale kostprijs als basis voor de aanbiedingsprijs. Slot stelt zich genuanceerder op door de uitspraak: „indien blijvend op een bepaalde markt wordt geopereerd, blijft de variabele kostencalculatie van essentieel belang, maar kan zij aanvulling behoeven met een integrale kostprijsberekening in verband met de lange-termijnaspecten van dat marktoptreden”.

Persoonlijk hebben wij reeds vaker van onze opvatting blijk gegeven dat elke vorm van dogmatisme in de wetenschapsbeoefening moet worden vermeden. Daarom juichen wij het werk van Slot van harte toe. Uitgaande van de algemene theorie laat hij zien dat men voor de praktijk van het bedrijfsbeleid nuttige informatie kan verschaffen door een nadere op de concrete bedrijfsproblemen toegespitste uitwerking van die algemene samenhangen. M.i. bedrijfseconomie in de goede zin van het woord.

Wanneer er in Nederland ooit een bundel geschriften zou verschijnen, waarin de voornaamste problemen van de bedrijfseconomie zouden worden samengevat, dient Slots beschouwing de ouverture te vormen. De rest moet nog geschreven worden.

Amsterdam.

A. HEERTJE.

*U reageert op annonces in „E.S.B.”?
Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!*

Dr. H. J. W. Klein Wassink: Het fiscale compromis.

No. 23 in de serie Fiscale Monografieën. Uitg. Kluwer, Deventer 1964, ing., 218 blz., f. 14,50.

Zo gebruikelijk als het compromis is in de fiscale praktijk, zo misdeeld is het in de literatuur inzake het fiscale recht. De enige ons bekende studie uit vroegere jaren welke het leerstuk van het fiscale compromis bestrijkt, is de dissertatie van Prof. Dr. J. van der Poel: „Rondom compositie en compromis” (Utrecht 1942). De studie „Het fiscale compromis”, waarop Dr. Klein Wassink in december jl. promoveerde aan de Vrije Universiteit van Amsterdam, is dan ook een welkome bijdrage op een onderbelicht terrein. Het compromis in de fiscale rechtspraak is immers aan een onmiskenbare evolutie onderhevig; het groeit mee met de groei van de opvattingen en gevoelens over de verhouding tussen overheid en burgers in het algemeen en fiscus en belastingplichtigen in het bijzonder. Duidelijk tekent zich een tendens af naar een grotere mate van souplesse en flexibiliteit van de kant van de fiscus. Regels worden als minder absoluut opgevat; een stuk realiteitszin neemt de plaats in van een stuk streven naar perfectie; de overheid wordt zich (o.m. als belastingheffer) meer bewust van haar imago; zij legt een grotere zorgvuldigheid aan de dag waar het de cultivering van haar goodwill aangaat.

In dit hele beeld past de grotere plaats die het fiscale compromis in de praktijk reeds heeft verkregen; een ontwikkeling die naar ons gevoel zeker haar einde nog niet heeft gevonden. De schrijver van „Het fiscale compromis” geeft in zijn werk een overzicht van de plaats van dit compromis in onze rechtspraak. Ons hoogste rechtscollege heeft terzake van deze materie sinds 1919 een achttal uitspraken gewezen, welke alle behandeld worden. Dit geringe aantal uitspraken, in bijna een halve eeuw tijds, heeft niet geleid tot een voldoende afbakening en inhoudsbepaling van de onderhavige rechtsfiguur. De schrijver constateert dat de rechtsgevolgen inzake het fiscale compromis nog in onvoldoende mate voorspelbaar zijn. Hier is sprake van een tekort aan rechtszekerheid.

De praktijk intussen bedient zich menigvuldig van het compromis. Het compromis houdt in: een tot elkaar komen zonder rechterlijke tussenkomst. Dit wezenlijke kenmerk van het compromis verklaart mede het kleine aantal uitspraken van de hoogste belastingrechter op dit terrein.

Afdalende naar het dagelijkse samenspel tussen inspecteur en contribuabele stelt de schrijver des inspecteurs bevoegdheid tot het aangaan van compromissen aan de orde. Wij citeren: „De inspecteur is niet gehouden onder *alle* omstandigheden die rechtsopvatting tot de zijne te maken, die in dat geval het voordeligste schijnt voor de Schatkist. Het belang van de Staat wordt niet het best gediend door een verbeterd strijd over de laatste belastingpenning — onverschillig of er nu een feitelijke of een *rechts* kwestie is, die partijen verdeeld houdt. De weerstand die door een dergelijke onwettelijk aandoende ambtshouding zou ontstaan, vertroebelt de toch al zo precaire verhouding tussen de Overheid als fiscus en de belastingplichtige burgers”.

Met opzet citeren wij deze passage omdat de geest van het proefschrift daaruit duidelijk naar voren komt. Die geest is van een verfrissende werkelijkheidszin, en getuigt van een bereidheid tot opoffering van een relatief onbelangrijk bedrag aan marginale belastingpennin-

gen, in ruil voor een aanmerkelijke winst aan souplesse in het verkeer tussen inspectie en burgerij.

Bovendien spreekt hieruit een instelling die stellig niet eenzijdig fiscaal is. Zeer vele inspecteurs van belasting huldigen zo'n instelling inderdaad in hun dagelijks werk en getuigen daarin van ontvankelijkheid voor een redelijk *compromis*. Het aantal gerechtelijke procedures inzake belastingkwesties dat dank zij deze instelling voorkomen wordt is onmogelijk te schatten, maar het moet zeer groot zijn. De efficiency van de belastingheffing wordt zodoende sterk bevorderd.

Gezien de aandacht, welke Dr. Klein Wassink geeft aan de Duitse en Amerikaanse regelingen betreffende het fiscale compromis, kunnen wij spreken van een rechtsvergelijkende studie. Met name belangwekkend achten wij het Amerikaanse systeem, dat in zo ruime mate uitgaat van de goede wil en betrouwbaarheid van de grote meerderheid der belastingplichtigen.

Men kan een systeem van belastingheffing afstemmen op de kleine ongunstige minderheid. Men kan het ook afstemmen op de grote gunstige meerderheid. Het eerste kenmerkt meer het Nederlandse systeem, het laatste is karakteristiek voor het Amerikaanse stelsel. Heel typisch is bijv. de zgn. „self-assessment”. De Amerikaanse belastingplichtige doet niet alleen aangifte van zijn inkomen, hij bepaalt ook zelf het te betalen bedrag en voldoet dat eigener beweging te zelfder tijd met de aangifte.

Hoe werkt dit systeem? De schrijver meldt: „Ongeveer 97 pCt. van de federale inkomsten uit belastingen van de V.S. worden geïnd doordat de burgers eigener beweging (zonder invorderingsmaatregelen) de belasting voldoen of door inhouding aan de bron betalen. Een systeem als dat van de Verenigde Staten waarbij het *vrijwillig* (cursivering van mij) aan de wet voldoen (the voluntary compliance) zulke een nadruk krijgt, is ondenkbaar zonder een psychologisch goede verhouding tussen de belastingdienst en belastingplichtigen”.

Bedenk u daarbij dat in 1962 het getal der aangiftebiljetten in dit land al in de 100 mln. beliep. Wij menen dat een ombuiging van ons fiscale stelsel in deze richting, waarbij een grotere plaats voor het compromis één der aspecten is, een pleidooi verdient. Wij denken dan mede aan de bindende inlichting (advance ruling) en de overeenkomst (agreement) in het belastingrecht van de States, zoals Klein Wassink deze schetst.

Wij durven de uitspraak voor onze rekening te nemen, dat dit een dissertatie is, welke eenieder die belang stelt in de ontwikkeling van het fiscale denken hier te lande, met interesse zal lezen. Wij denken dan met name ook aan de ontwikkeling van belastingrecht en belastingmentaliteit in de toekomst¹⁾.

¹⁾ Als op deze plaats nog een suggestie voor potentiële promovendi mag worden geopperd, dan noemen wij „de psychologie van de belastingplichtige” als mogelijk thema. Voor het denken over ons fiscale recht is een studie daarover dringend gewenst. Op één klein boekje na, is het terrein nog maagdelijk blanco.

Voorhout.

Drs. E. VAN DER WOLK.

Leeft met Uw tijd mee! Leest „E.-S.B.”!

Bo Casten Carlberg: De leiding van het groeiende bedrijf.

Uitg. J. H. de Bussy, Amsterdam 1964, 201 blz., f. 19,50.

Er is een overdaad aan literatuur over verschijnenselen van economische groei. „Alles groeit” lijkt, gezien deze mode, een meer eigentijdse vertaling van een klasieke uitspraak. De literatuur over de vraag, welke gevolgen economische veranderingen binnen de poort van het bedrijf hebben, is niet zó omvangrijk. Wát er is, is doorgaans dan nog sterk gestileerd; men werkt graag met een hypothetische onderneming, die van eenmanszaakje uitgroeit tot mammoetbedrijf, waarbij dan voor iedere ideaal-typische fase enkele desiderata opgesomd worden.

Carlberg doet het in dit boek anders; vandaar dat ik met belangstelling naar zijn werk heb gegrepen. Hij vraagt zich af, hoe het bedrijf positie moet kiezen in de veranderende omgeving, waarin het opereert met zijn assortiment en zijn beleid. Worden tijdig de bakens verzet en werken de wijzigingen adequaat door in de organisatiestructuur en -procedures? Een uitgangspunt, vruchtbaarder dan de toch altijd wat wereldvreemd blijvende organisatorische Stufentheorieën.

De algemene taak, het vooruit helpen van het bedrijfsbeleid, de organisatie en de efficiëntie, dient volgens Carlberg geconcretiseerd te worden in een aantal projecten, aan de verwezenlijking waarvan doelbewust moet worden gewerkt onder leiding van en gedeeltelijk ook dóór een aantal topfunctionarissen, die naast hun dagelijkse werk een gedeelte van hun tijd aan de ontwikkeling van het bedrijf wijden. Wij zien hier een doorwerken van gedachten als van Peter Drucker, die eveneens stelt dat afzet en vernieuwing de twee fundamentele functies in het bedrijf zijn, die ieder in zijn dagelijkse werk steeds voor ogen moeten staan.

Naast de topgroep moet er volgens Carlberg een „projectadministrateur” (een vermoedelijk, vooral voor technici, huiveringwekkende term; projectcoördinator of projectleider was beter geweest) zijn, iemand die als animator, als „bougie” kan werken en coördinerend kan optreden. Als zodanig komen in aanmerking de chef van een afdeling of een directie-assistent, die een gedeelte van hun tijd met dit werk vullen, dan wel „een ervaren medewerker van omstreeks 55 jaar” die zich „gedurende zijn laatste tien jaar bij de onderneming” aan de projectarbeid wijdt. Deze laatste figuur lijkt me niet erg aantrekkelijk. Hoewel enerzijds de functie van projectadministrateur nu meer aandacht krijgt, zijn er anderzijds toch wel betere vernieuwers te bedenken dan iemand die naar zijn pensioen toeleeft.

De gedachte, het besturen van de ontwikkeling toe te vertrouwen aan de „leidinggroep” (directie met de 6 à 7 belangrijke medewerkers) is ongetwijfeld juist en het overnemen waard. Te veel belemmert tot nu toe een gedachtenpatroon, volgens hetwelk de ondernemersfunctie in de directie is belichaamd, het zicht op de waarde van de functionarissen onmiddellijk onder de directie. Overigens zet Carlberg de ondernemingsleider — van wie ten slotte de opdrachten moeten komen; Carlberg is adviseur en opleider — hier en daar nog eens extra in het zonnetje.

Betrekkelijk nieuw is ook het werken met een „ondernemingsvergadering”, een orgaan met als leden de directie, de staffunctionarissen en in principe alle afdelingschefs (in totaal hoogstens 40 man), waarin tweemaal per jaar de stand van zaken in de onderneming bespro-

kén kan worden. Zulke regelmatige besprekingen — die in het overgrote deel van het Nederlandse bedrijfsleven nog onbekend zullen zijn — lijken me heilzaam, vooral als van een „open bestel”, van een goede verstandhouding tussen chefs en directie, kan worden gesproken.

Carlbergs schets van de wijze, waarop hij het bedrijf zich aan de veranderende omstandigheden wil laten aanpassen, is instructief en inspirerend. Jammer dat de schrijver, wanneer hij overgaat tot het geven van meer rechtstreekse aanwijzingen, zich zo slecht uit het vlak van de gemeenplaatsen vermag te verheffen. Wie een bedrijf wil doorlichten, zal toch niet ver komen met vragen van Carlberg als: „Heeft de leiding voldoende contact met alle medewerkers? Of is het werk van de leiding gejaagd en geforceerd?” Of met deze: „Heeft de raad van commissarissen voldoende gezag?” Richtlijnen van dit kaliber zijn gemakkelijk neer te schrijven: De juiste man op de juiste plaats. Pak de koe bij de hoorns!

Evenmin kan men — om nog maar één van de vele overige onderwerpen te noemen waar Carlberg zich veel te gemakkelijk van de zaak afmaakt — in concrete situaties zo ongedwongen met de break-even analyse exerceren als Carlberg het doet voorkomen: „Bepaal bij welk verkoopvolume de kosten door de opbrengsten worden gedekt”. Carlbergs formuleringen zijn hier en daar nogal verwarrend; ook is zijn wijze van probleemstellen onvoldoende scherp. Herhaaldelijk voelt men bij lezing van het boek vragen opkomen, vragen waarop men het antwoord in het boek vergeefs zoekt.

De vertaler introduceert zichzelf als „niet-ervaren”. Dat is hier en daar duidelijk te merken (Universitaire studie in „humanistische” vakken, blz. 189). De illustraties en schema's zijn daarentegen goed verzorgd.

„Het lijkt me eenvoudig, het zal wel goed zijn”, was volgens het voorwoord het oordeel van iemand, die het boek vluchtig had doorgenomen. Mijn eindoordeel luidt dat het boek, hoewel interessant voor zover het de aanpak van de stof betreft, niet overal zo eenvoudig is als mogelijk geweest was, en op sommige punten ook niet zo goed als wel gewent is.

Rotterdam.

Drs. C. VAN DER VLIES.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Uit de weekstaat van De Nederlandsche Bank, opge maakt op 8 juni na kassluiting, dus één dag na de feestdagen, kon een eventuele stijging van de bankpapiercirculatie na ultimo mei in verband met Pinksteren niet worden afgeleid. Wel kan worden berekend, dat per saldo f. 257 mln. uit het verkeer was teruggevloeid. De banken konden hieruit het verschil van inkomsten boven de kasuitgaven van de Staat gemakkelijk financieren, nog een gering bedrag aan valuta bij De Nederlandsche Bank aankopen, de opgenomen voorschotten bij de Centrale Bank vrijwel geheel aflossen en ten slotte hun kassen nog met f. 42 mln. versterken. Hiermede kwam men weer boven het verplichte deposito, dat van 15 mei tot en met 14 juni f. 133 mln. bedraagt.

Deze ontspanning weerspiegelt zich in een daling van de daggeldrente die op 9 juni van 3 pCt. naar 2,5 pCt. omlaag

ging. In de afgelopen week nam, in verband met het verder inkrimpen van de bankbiljettenomloop, de ruimte verder toe, hetgeen de commissie tot vaststelling van de callgeld-rente tot een nieuwe verlaging bracht, nl. tot 2 pCt. De belangstelling voor aankoop van schatkistpapier bij de Agent nam onder deze omstandigheden toe, waarbij het vijfjaarspapier de voorkeur genoot.

Voor de komende week ziet het er niet naar uit, dat in de situatie veel verandering komt, al kan men dit op de geldmarkt met haar snelle wendingen nooit met zekerheid zeggen. Midden juni vindt de maandelijks betaling van het Rijk aan de gemeenten plaats, waarbij het om een bedrag van ca. f. 200 mln. gaat, waardoor het Rijk waarschijnlijk een verder verruimende invloed op de markt zal

hebben, terwijl belangrijke wijzigingen in de bankbiljettenomloop niet worden verwacht.

Kapitaalmarkt.

De dringende behoefte aan kapitaal bij het bedrijfsleven weerspiegelt zich heel duidelijk in de omvang van het beroep op de emissiemarkt. De private sector nam in januari tot en met mei 1964 f. 85 mln. uit de markt, in dezelfde periode van dit jaar f. 540 mln. Het is vooral de f. 300 mln. obligatie-emissie van de Nederlandse Gasunie in het begin van dit jaar, die de stijging heeft veroorzaakt. Doch ook wanneer men deze buiten beschouwing laat, blijkt het overige bedrijfsleven toch, niettegenstaande de hoge

Voor vacerende functies en beschikbare krachten

op hoog niveau zijn de
advertentiekolommen van
„Economisch-Statistische
Berichten” het aangewezen
medium:

1e) Omdat Uw annonce onder
de aandacht komt van stafper-
soneel in de grote bedrijven.

2e) Omdat Uw annonce wordt
gelezen door diegenen, die de
zakelijk belangrijke beslissingen
nemen, of daarbij van grote
invloed zijn.

Blijf bij!

LEES

E.-S.B.

N.V. MAGAZIJN „DE BIJENKORF”

gevestigd te Amsterdam.

Uitgifte

van

nom. f. 3.890.000,- gew. aandelen

resp. niet-royeerbare cert. van gew. aandelen

in stukken groot nom. f 200.- en nom. f 1000.- aan toonder

**voor de helft gerechtigd tot het dividend over het boekjaar
1 februari 1965/31 januari 1966 en ten volle tot het dividend over de
volgende boekjaren,**

tot de koers van 325 pCt.,

uitsluitend voor houders van claims en wel in die voege, dat houders van claims van gewone aandelen het recht hebben in te schrijven op gewone aandelen en/of n.r. certificaten van gew. aand., uitgegeven door het Administratiekantoor Interland N.V., en dat houders van claims van n.r. certificaten van gew. aand. uitsluitend kunnen inschrijven op n.r. certificaten van gew. aand., waarbij **nom. f 1000.- bestaand kapitaal recht geeft tot inschrijving op nom. f 200.- nieuw kapitaal.**

Ondergetekenden berichten, dat zij op

vrijdag, 18 juni 1965,

van des voormiddags 9 tot des namiddags 4 uur,

de inschrijving op bovengenoemde uitgifte openstellen bij hun kantoren te **Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage**, voor zover aldaar gevestigd, op de voorwaarden van het prospectus d.d. 8 juni 1965.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten, zomede afschriften van de voorwaarden van administratie en - tot een beperkt aantal - exemplaren van de statuten en van het jaarverslag over het boekjaar 1964/1965 zijn bij de inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

**AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK N.V.
LABOUCHERE & CO. N.V.**

Amsterdam, 8 juni 1965.

rente, een grotere belangstelling voor externe financiering te bezitten. Het is een gunstige omstandigheid voor de marktsituatie dat de overheid tot nu toe minder heeft opgenomen, hetgeen vooral aan het lagere bedrag, dat de Staat nodig blijkt te hebben, is toe te schrijven.

In een andere sector evenwel, die van de pandbrieven, ligt de uitgifte dit jaar, d.w.z. in de periode januari tot en met april, lager dan in het vergelijkbare tijdvak van 1964. De cijfers zijn resp. f. 34,7 mln. en f. 118,4 mln. Dit duidt op een teruglopende vraag naar hypothecaire leningen, een gebied waar de hoge rente klaarblijkelijk wel een rol speelt. Het is ook de rentefactor, die heeft veroorzaakt dat de $5\frac{3}{4}$ pCt. lening van de Nederlandse Investeringsbank

niet is voltekend, zodat volledige toewijzing kon plaatsvinden.

Tegenover de activiteit op de emissiemarkt steekt de flauwe stemming op de effectenbeurs ongunstig af. Bij dalende omzetten lopen de indexcijfers der aandelenkoersen geleidelijk terug. Dit is niet een typisch Nederlands verschijnsel. Vrijwel overal elders in de wereld overheerst de flauwe tendentie. Zeer sterk ziet men dit in New York. Op 14 mei was de Dow Jones index voor industriële nog 939,6. In de afgelopen week werd de 900-grens gepasseerd en vrijdag jl. werd de stand van 882 bereikt. Hierbij moet worden aangetekend, dat dit cijfer ten aanzien van de vorige dagen een lichte verbetering betekent.

Voor
reclame

kan men
te veel
en ook
te weinig
uitgeven

De meeste mislukkingen
zijn vaak het
gevolg van het laatste

Hunter Douglas

is een internationaal, aluminium verwerkend concern met productie- en verkoopvestigingen in alle delen van de westelijke wereld.

Het productiecentrum voor Europa is gevestigd te Rotterdam, waar een groot aantal producten en halfabrikaten van aluminium geproduceerd wordt o.a. bestemd voor de overal bekende serie van LUXAFLEX jaloezieën en bouwelementen.

De vergroting van ons verkoopprogramma maakt een uitbreiding van ons personeel noodzakelijk.

Wij hebben een trainingsprogramma opgesteld, dat ongeveer 1 jaar duurt, ten behoeve van aan te trekken

MANAGEMENT TRAINEES (financieel-economisch)

die door middel van deze opleiding in staat gesteld worden in de toekomst een leidinggevende- of staffunctie in ons bedrijf in Nederland of in het buitenland te vervullen.

Onze gedachten gaan hierbij uit naar kandidaten, die niet ouder zijn dan 27 jaar en tenminste in het bezit zijn van het S.P.D. of daarmee gelijk te stellen opleiding op financieel economisch terrein. Kandidaten met een voltooide academische studie kunnen ook solliciteren.

Tijdens de trainingsperiode is een gunstige salaris- en bonusregeling van kracht.

Indien U hierin geïnteresseerd bent, verzoeken wij U zich schriftelijk te wenden tot de Afdeling Personeelszaken, Piekstraat 2, Rotterdam.

Inoexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1964	H. & L. 1965	4 juni 1965	11 juni 1965
Algemeen	405	410 — 367	377	367
Intern. concerns	568	583 — 521	533	521
Industrie	355	371 — 329	337	329
Scheepvaart	146	155 — 139	140	139
Banken en verzekering	236	243 — 205	212	205
Handel enz.	170	180 — 165	171	166

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Kon. Petroleum	f. 158,20	f. 139,30	f. 137,40
Philips G.B.	f. 145	f. 130,30	f. 127
Unilever	f. 141,80	f. 140,40	f. 136,40
A.K.U.	454½	454	445
Expl. Mij. Scheveningen	220	226	217
Hoogovens, n.r.c.	541	517	501
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	911½	894	881
Amsterdam-Rotterdam Bank ..	f. 66,10	f. 62,20	f. 60,70
Nationale-Nederlanden, c.	784	664½	625
Robeco	f. 224,40	f. 222	f. 219
New York.			
Dow Jones Industrials	874		882
Rentestand.			
Langl. staatsobl. b)	5,17	5,49	5,47
Aand.: internationalen b)	3,42		
lokalen b)	3,26		
Disconto driemaands schatkist- papier	37/16	41/8	4

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

Behoeft Uw staf uitbreiding?

Verzuimt dan niet E.-S.B. voor Uw oproep in te schakelen.

E.-S.B. biedt U een grote trefzekerheid, óók bij aspirant-leidinggevende functionarissen in de commerciële, administratieve of aanverwante sectoren.

Adv.-afd. E.-S.B. — Postbus 42 — Schiedam

De Koninklijke Nederlandsche Hoogovens en Staalfabrieken N.V. te IJmuiden vraagt voor de Hoofdafdeling Deelnemingen een

juridisch gevormd academicus

De Hoofdafdeling Deelnemingen heeft tot taak de Raad van Bestuur te adviseren omtrent eventuele deelneming van Hoogovens in bestaande of nog op te richten maatschappijen en omtrent het ten aanzien van de maatschappijen, waarin door Hoogovens reeds deelgenomen wordt, te volgen beleid.

Bij het contact met deze ondernemingen vervult de Hoofdafdeling Deelnemingen een stimulerende en coördinerende functie, terwijl ze ten aanzien van eventuele nieuwe deelnemingen tot taak heeft de nodige studies te verrichten.

De gevraagde academicus moet behalve juridisch gevormd ook enigermate onderlegd zijn op het gebied van de economische problematiek en zal bij voorkeur over industriële ervaring dienen te beschikken. Hij zal worden opgenomen in een groep medewerkers van uiteenlopende studierichtingen, waarmede hij in teamverband zal moeten samenwerken. Hij zal onder meer worden belast met het verrichten van secretariatswerkzaamheden, met name ten behoeve van de bestuursorganen van verschillende dochterondernemingen en met het mede-adviseren ten aanzien van de juridische problemen bij deze ondernemingen.

Leeftijd: tot ca. 33 jaar.

Sollicitaties met beschrijving van opleiding en levensloop worden, vergezeld van een recente pasfoto en onder vermelding van ons nummer ED 163, ingewacht bij de afdeling Personeelsvoorziening Beambten.

HOOGOVENS IJMUIDEN

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraad zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam

CENTRE FOR URBAN STUDIES

UNIVERSITY COLLEGE LONDON

The Centre is inviting applications for the post of **Senior Research Officer** to take charge of statistical, economic and sociological projects connected principally during the next year with the Third Survey of London Life and Labour; and to initiate new projects both in Britain, and in relation to comparative aspects of urbanization in developing countries.

Applicants for this post should be graduates in statistics or economics, and should have considerable research experience. The salary in this post, dependent upon qualifications, is in the range £ 1,485 to £ 2,800 p.a.

Applications should be sent by July 15th to Mrs Ruth Glass, Director, Centre for Urban Studies, Flaxman House, Flaxman Terrace, London, W.C.1., from whom further particulars can be obtained.

**ADVERTEER MEER IN
E.S.-B.!**

**RIJKSUNIVERSITEIT
GRONINGEN**

Bij de Faculteit der Economische Wetenschappen kunnen per 1 september 1965, resp. per 1 januari 1966 worden geplaatst

twee wetenschappelijke medewerkers

Hun taak zal bestaan uit het assisteren van de hoogleraren in de algemene economie (Prof. Dr. F. Hartog, Prof. Dr. F. J. de Jong en Prof. S. Korteweg) bij hun

- onderwijstaak, door o.a. het geven van responsiecolleges en het verlenen van individuele hulp aan studenten;
- wetenschappelijke en publicistische arbeid, onder meer liggend op het terrein van prijsstheorie en monetaire economie.

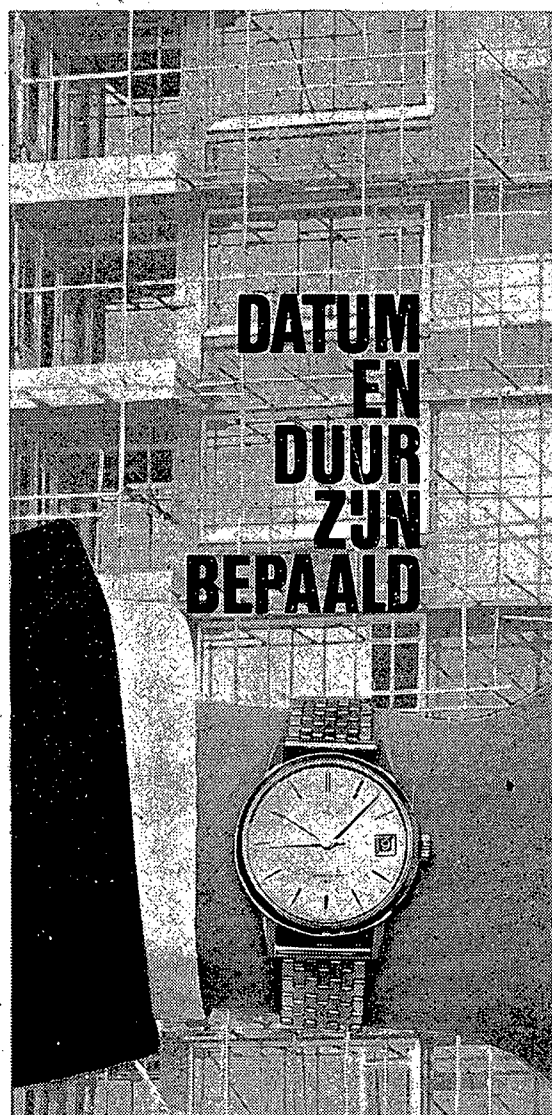
De Faculteit der Economische Wetenschappen telt momenteel bijna 600 studenten, terwijl voor het komende studiejaar circa 250 eerstejaars studenten worden verwacht.

Voor de uitoefening van deze functie is tenminste het doctorale examen economische wetenschappen vereist.

Aanstelling zal geschieden in het rangenstelsel van wetenschappelijk medewerker (f. 1.028,— tot f. 2.297,— per maand, exclusief toelagen).

Bij het zoeken naar passende woonruimte zal medewerking worden verleend.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de afdeling Personeelszaken van de Universiteit, postbus 72 te Groningen.

Voor bouwen zijn mensen en materiaal nodig - maar bovenal organisatie. Een strikt logisch plan beheerst elk project van het ibb. Van elk stadium zijn datum en duur bepaald. Soms tot in uren nauwkeurig, zoals bij bouwen in glijbekisting. *Rustig, solide en stipt volgens schema bouwt het Ingenieurs-Bureau voor Bouwnijverheid het ene werk na het andere.*

ENKELE RECENTE VOORBEELDEN:

Hilton Hotel A'dam
Filtergebouw Beerenplaat R'dam
Winkelcentrum Hoofddorp
Chemische fabriek DOW Terneuzen
Viadukten N.S.
Konfektiecentrum A'dam
Torenflats Haarlem
Kazernecomplex Den Helder
Vrieshuis Meppel
Laboratoria T.N.O. Delft
Amerikaanse Ambassade te Den Haag

ibb

N.V. INGENIEURS-BUREAU VOOR BOUWNIJVERHEID
OEGSTGEEST — ROTTERDAM

Abonneert U op
DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM

Pelser, Hamelberg, van Tíl & Co.

ACCOUNTANTS - AMSTERDAM - ARNHEM - 'S-GRAVENHAGE - HAARLEM - ROTTERDAM

Bij ons groeiend kantoor te Rotterdam zijn zeer goede toekomstmogelijkheden voor een

1e ASSISTENT

gevorderd met de accountantsstudie of gelijkwaardige opleiding (S.P.D. of M.O.)

Wij bieden naast een goed salaris, gebaseerd op leeftijd en ervaring, gunstige arbeidsvoorwaarden zoals opname in het pensioenfonds, studiekosten- en onkostenvergoeding

Sollicitaties te richten aan het kantooradres, Heemraadssingel 42 te Rotterdam, telefoon 233030

MINISTERIE VAN FINANCIËN

Bij de DIRECTIE FINANCIERINGEN EN COÖRDINATIE OORLOGSSCHADE kan worden geplaatst een

ECONOMISCH MEDEWERKER

wiens taak zal zijn de behandeling van financiële en economische vraagstukken op het terrein van de financiering door het Rijk van diverse research-activiteiten.

Gewenste opleiding: doctoraal examen economie, of middelbare schoolopleiding aangevuld met akte M.O. Economie, of doctoraal examen rechtswetenschappen, aangevuld met enige ervaring op financieel-economisch gebied.

Leeftijd: tot ca. 35 jaar.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring van f 887,— tot f 1.377,— of f 1.224,— tot f 1.633,—, excl. 5,3% huurcompensatie en 4% vakantie-uitkering. A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties onder no. 5-0908/7188 (in linkerbovenhoek env. en brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1 te 's-Gravenhage.

Nadere inlichtingen bij het Hoofd van de Directie Financieringen en Coördinatie Oorlogsschade, Parkstraat 2, 's-Gravenhage (telefoon (070) 18 44 10, toestel 21 70).

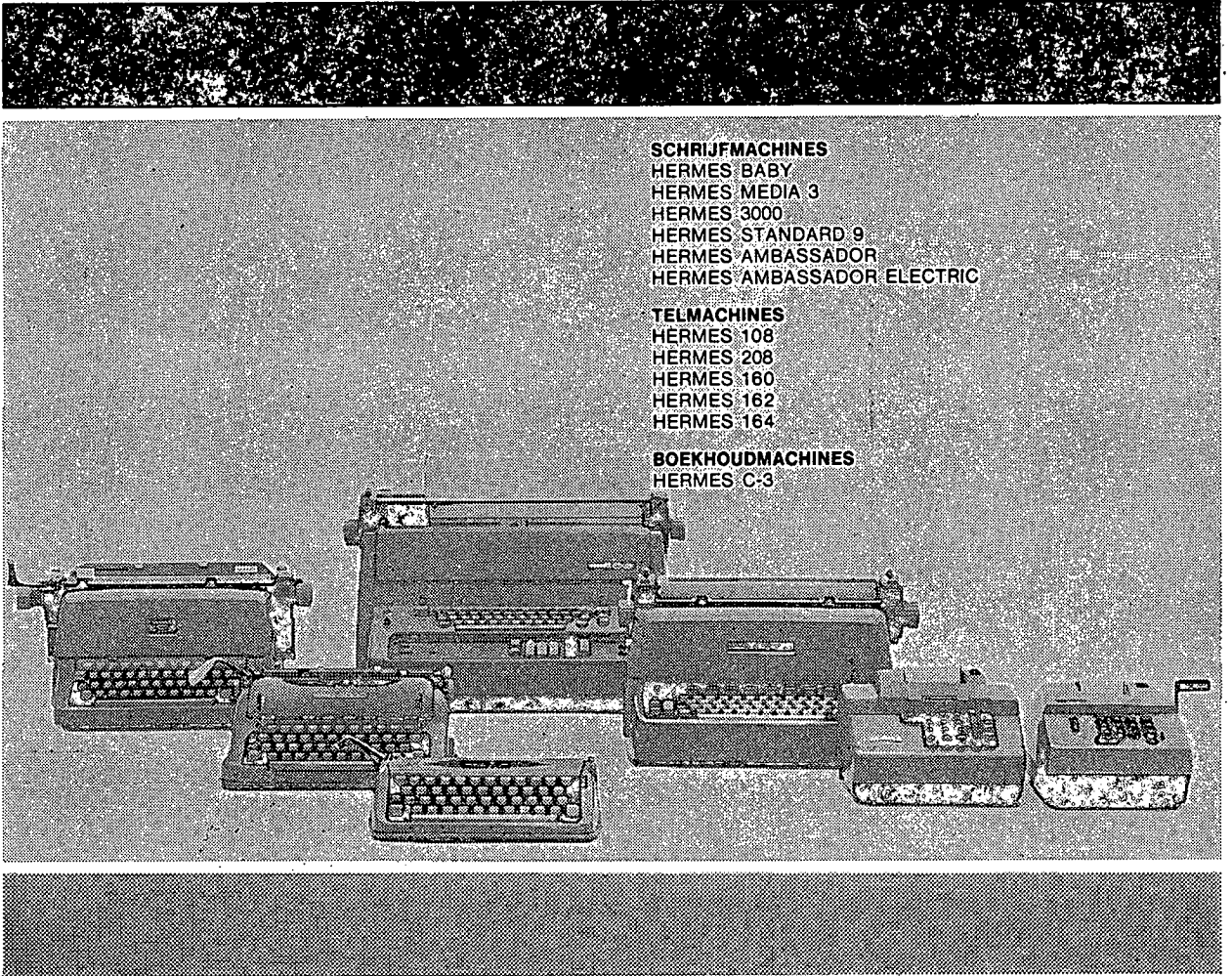

HOLLANDSCHE SOCIETEIT
VAN LEVENSVZERZEKERINGEN N.V.

A^o 1807

....meer dan
anderhalve eeuw
levensverzekering

HOOFDKANTOOR
Herengracht 475, Tel. (020) 221322, AMSTERDAM C.
HEAD OFFICE FOR CANADA
Holland Life Building
1130 Bay Street, Tel. WA 5-4511, TORONTO.

SCHRIJFMACHINES
 HERMES BABY
 HERMES MEDIA 3
 HERMES 3000
 HERMES STANDARD 9
 HERMES AMBASSADOR
 HERMES AMBASSADOR ELECTRIC

TELMACHINES
 HERMES 108
 HERMES 208
 HERMES 160
 HERMES 162
 HERMES 164

BOEKHOUDMACHINES
 HERMES C-3

Een kleine 3 miljoen machines geleden begon Hermes met zijn eerste. Nu omvat het leveringsprogramma: schrijfmachines, telmachines, rekenmachines, boekhoudmachines. Ingespeeld op de efficiency van vandaag. Neemt U bijvoorbeeld de tekstschrijvende boekhoudmachine Hermes C-3, de voornaamste elektrische in de administratieve sector. Typische machine met teamgeest: twee toetsenborden, alpha-numerieke werking, dus volledige tekst én volslagen rekencapaciteit. Met zijn vele mogelijkheden aan saldeer- en telwerkcombinaties een goede investering in de toekomst van Uw bedrijf. Of de nieuwste Hermes-telg, de Standaard 9. Ideale "grote" schrijfmachine. Zuiver schrift, unieke steno-ruimte. Snel, stabiel, vrijwel geruisloos. 't Is àl precisie wat de toets slaat. Welke Hermes U neemt, elke Hermes geeft het maximum op de plaats waar hij thuishoort.

HERMES

PRODUCT VAN PAILLARD S.A. ZWITSERLAND / VOOR NEDERLAND: HERMES KANTOORMACHINES IMPORT N.V. SCHIEDAMSEVEST 99/101 ROTTERDAM

